

GENIU PUSTIU

de Mihai Eminescu

Dumas zice ca romanul a existat totdeauna. Se poate. El e metafora vietii. Priviti reversul aurit al unei monede calpe, ascultati cantecul absurd al unei zile care n-a avut pretentiunea de-a face mai mult zgomot in lume decat celelalte in genere, extrageți din astea poezia ce poate exista in ele si iata romanul.

Printr-o claie prafuita de carti vechi (am o predilectie pentru vechituri), am dat peste un volum mai nou: Novele cu sase gravuri. Deschid si dau de istoria unui rege al Scotiei care era sa devina prada mortii din cauza unui cap de mort imbalsamat. Inchipuiti-va insa ca pe cine l-a pus litograful sa figureze in gravuri de rege al Scotiei? Pe Tasso! Lesne de explicat: Economia. Am scos intradins portretul lui Tasso spre-a-l compara. Era el, trasura cu trasura. Ce coincidente bizare pe fata pamantului, imi zisei zambind prin visarea mea. Putea-s-ar oare intampla unui Tasso o istorie asemenea celeia ce-o citeam?...

Uitasem insa ca tot ce nu e posibil obiectiv e cu putinta in mintea noastra si ca, in urma, toate cate vedem, auzim, cugetam, judecam nu sunt decat creatiuni prea arbitrare a propriei noastre subiectivitati, iar nu lucruri reale. Viata-i vis.

Era o noapte trista. Ploaia cadea marunta pe stradele nepavate ale Bucurestilor, ce se trageau stramte si noroioase prin noianul de case mici si rau zidite din care consta partea cea mai mare a asanumitei capitale a Romaniei. Tropaia prin baltile de noroi ce te improscau cu apa lor cea hleoasa indata ce aveai cutezarea de-a pune piciorul c-un pas inainte. De prin carciumi si pravalii patrundea prin ferestrele mari si nespalate o lumina murdara, mai slabita inca prin stropii de ploaie ce inundase sticlele. Din cand in cand treceai pe langa vro fereastră cu perdelele rosii, unde in semiintuneric se zarea cate o femeie... Pe ici, pe colea vedeam pe cate-un romantios ce trecea fluierand sau cate-un om beat, carendata ce chiuia ragusit langa ferestrele prostitutiei, femeia spoita ce sta in sticla aprindea un chibrit spre a-si arata fata sa unsa din gros si sanul sau vested si gol — poate ultimul mijloc de-a sufoca dorinti murdare in piepturi starpate si pustiite de coruptiune si betie. Bativul intra, semiintunericul devenea intuneric si amurgul gandirilor se prefacea intr-o miazanoapte de plumb cand gandeam ca si acela se numeste om, si aceea femeie. Trebuie sa scuzi, trei sferturi ale lumii e asa, si dintr-al patrulea — Dumnezeu[e], ce putine-s caracterele acelea care merita a se numi omenesti.

Prin usa unei carciumi deschise auzii tarlaturile unor coarde false, pe care le schingiua sub arcusul sau cel aspru si cu degetele-i uscate un biet copil de tigan, si-n preajma lui sarea de rumpea pamantul o muiere-n doi peri si un tigan rupt si lung, cu picioarele goale bagate in niste papuci largi si umpluti cu paie. O veselie grotesca, urata se desemna pe fetele amandurora.

Alaturi era o cafenea. Ploaia si frigul ce ma patrunsese ma silira sa intru-n ea. Mirosul tutunului, eternul tricrac al jucatorilor de domino facea un efect deosebit asupra simturilor mele ametite de ploaie si de frig. Orologiul, fidel interpret al batranului timp, suna de 12 ori in limba sa metalica, spre-a da lumii, ce nu-l asculta, sama ca se scursesese si a 12 ora a miezului noptii. P-ici, pe colea pe langa mese se zureau cate-o grupa de jucatori de carti cu parul in dezordine, tinand cartile intr-o mana ce tremura, plesnind din degete cu cealalta inainte de-a bate, tacuti, cu ochii ficsi, miscandu-si si muscandu-si buzele far-a zice o vorba si tragand din cand in cand cu sorbituri zgomotoase cate-o gura din cafeaua sau berea ce le sta dinainte... semn de triumf!

Un june aplecat asupra unui biliard scria cu creta pe panura verde vorba Ilma. Cugetam ca e din vita lui Arpad si ca si-o fi scotand din rezervorul memoriei sale vrun dulce

nume de iubita sau vreun ideal unguresc din romanele lui Mauriciu Jokay. Nu m-am mai ocupat mai mult de figura acestui tanar, suspinator poate, ci am inceput a rasfoi, prin ziare streine, unele reviste literare artistice etc. (Ale noastre nici nu au, nici nu vor a revedea ceva in privinta asta.)

Junele meu se apropie de mine.

— Dupa d-ta, ma rog, sopti el inclinandu-se. Accent curat romanesc — nu e ungur.

— Poftim, zisei, intinzandu-i ziarul si surprins de interesul ce-mi insufla indata ce ridicai ochii.

Un om pe care-l cunosteam fara a-l cunoaste, una din acele figuri ce ti se pare ca ai mai vazut-o vrodata-n viata, fara s-o fi vazut niciodata, fenomen ce se poate explica numai prin presupunerea unei afinitati sufletesti. Incepui a-l observa cu comoditate. Era frumos, d-o frumusetate demonica. Asupra fetei sale palide, musculoase, expresive, se ridica o frunte senina si rece ca cugetarea unui filozof. Iar asupra fruntii se zburlea cu o genialitate salbateca parul sau negru-stralucit, ce cadea pe niste umeri compacti si bine facuti. Ochii sai mari, caprii, ardeau ca un foc negru sub niste mari sprancene stufoase si imbinatate, iar buzele strans lipite, vinete, erau de-o asprime rara. Ai fi crezut ca e un poet ateu, unul din acei ingeri cazuti, un Satan, nu cum si-l inchipuiesc pictorii: zbarcit, hidos, uracios, ci un Satan frumos, de-o frumusetate stralucita, un Satan mandru de cadere, pe-a carui frunte Dumnezeu a scris geniul, si iadul indaratnicia, un Satan dumnezeiesc care, trezit in cer, a sorbit din lumina cea mai santa, si-a imbatat ochii cu idealele cele mai sublime, si-a muiat sufletul in visurile cele mai dragi, pentru ca in urma, cazut pe pamant, sa nu-i ramana decat deceptiunea si tristetea, gravata in jurul buzelor, ca nu mai e in cer. Repede umflarea narilor si vioaia sclipire a ochilor lui semnala o inima din cele bune, un caracter pasionat. Talia sa subtire, fina, si mana sa alba cu degete lungi si aristocrate semana cu toate astea a avea o putere de fier. Toata expresiunea in sine era d-o putere generoasa, desi infernala.

Lua un ziar romanesc. La pagina anunturilor citi cu o semivoce sarcastica: Opera italiana... Ughenotii.

— Ai vrea sa fie romana? zisei indiferent.

— Se-ntelege. N-am putea avea o muzica... mai dulce si mai frumoasa ca cea italiana?

— Nu esti venit de mult.

— Nu.

— Inteleg, zisei.

— De ce?

— Oamenii nostri, zic eu, sunt de-un cosmopolitism sec, amar, sceptic — ba si mai mult: au frumosul obicei de-a iubi orice-i strain, de-a uri tot ce-i romanesc. Noi am rupt-o cu trecutul fie ca limba, fie ca idee, fie ca mod de-a privi si a cugeta; caci altfel n-am putea trece in ochii Europei de natiune civilizata.

— Si... oare sunteti aceea de ce vreti sa treceti?

— Hm... nu esti de aici... cum se vede.

— Nu.

— A... altceva... Ei bine, s-o stii de la mine ca nimeni nu cauta aicea de-a fi aceea de ce trece. Vezi la noi istorici ce nu cunosc istoria, literati si jurnalisti ce nu stiu a scrie, actori ce nu stiu a juca, ministri ce nu stiu a governa, financieri ce nu stiu a calcula, si de aceea atata hartie mazgalita fara nici un folos, de-aceea atatea tipete bestiale care umplu atmosfera teatrului, de-aceea atatea schimbari de ministeriu, de-aceea atatea falimente. Vei afla mai lesne oameni ce pun la vot existenta lui Dumnezeu, decat suflete inamorate in limba si datinele strabunilor lor, decat inimi care sa iubeasca caracteristica cea expresiva a poporului nostru, minti ocupate cu chestiunile de viata ale acestui popor, caruia ii scriem pe spete toate fantasmagoriile falsei noastre civilizatiuni. Divortul... adulterul umbla cu fetele bolnavicioase, spoite din gros, masti vii, pe stradele noastre: zambind femeilor le starpeste, zambind barbatilor ii usuca si cu toate astea noi le dam serbari si le sacrificam noptile iernilor noastre, ne cheltuim tinereata, care-ar trebui sa apartina lucrului spre realizarea acelor ideale spre care tinteste omenirea toata, si familiei... Femeia poporului nostru nu lucreaza... are cu ce trai; barbatul nu lucreaza, caci n-are la ce lucra — toate fabricile din lume concura

cu mizerabila sa meserie. Cat despre inteligenta noastra — o generatiune de amploiasi... de semidocti... oameni care calculeaza cam peste cati ani or veni ei la putere... inteligenta falsa, care cunoaste mai bine istoria Frantei decat pe-aceea a Romaniei, fii unor oameni veniti din toate unghiurile pamantului, caci adevaratii copii de roman inca n-au ajuns sa invete carte... oameni in fine care au fatura si caracter de la tatii greci, bulgari si numai numele de la muma — de la dizgratiata Romania. Si inca daca si-ar [fi] castigat prin ceva dreptul de-a se numi romani; dar nu. Ei isi urasc tara lor mai rau si mai cumplit decat streinii. O privesc ca un exil, ca o suparatoare conditiune a existentei lor... ei sunt... cum o spun insii, romani de nastere, francezi in inima — si daca Franta le-ar procura semidoctilor nostri avantajele pe care le da nefericita lor patrie, ei ar fi emigrat de mult... cu totii!

Pre legea mea, urmai, stergandu-mi sudoarea, arata-mi un om care sa scrie romanul Mizeriilor acestei generatiuni, si acel om va cadea ca o bomba in mijlocul pustiitei noastre inteligente, va fi un semizeu pentru mine, un mantuitor, poate, pentru tara lui.

— Schimbati opiniunea publica, dati-i o alta directiune, rascoliti geniul national — spiritul propriu si caracteristic al poporului din adancurile in care doarme, faceti o uriasa reactiune morala, o revolutiune de idei, in care ideea romanesc sa fie mai mare decat uman, genial, frumos, in fine, fiti romani si iar romani, zise el incet si ragusit.

— Cine s-o face asta? Nu sunt toti astfel? Nu sunt toti numai receptivi — francezi, italieni, spanioli, tot — numai romani nu?

— O! nu trebuie oameni multi pentru asta... Spiritul public este fapta putinor oameni. O singura frunte unsa cu mirul lui Dumnezeu e in stare sa forme din oceanul cugetarilor omenesti o singura volbura gigantica, care sa se-nalte din fundul abisului marii pana sus in nourii ganditori din cerul luceafarului ce se numeste geniu... Aratati-le iasma viitorului si se vor speria de el. Aratati-le unde- ar ajunge de-ar urma tot astfel si se vor intoarce... Dar in fine — adaoase el c-un suras sceptic — de ce sa cercam noi a ridica generatiunea cu umarul? Tot ce se- ntampla pe lume rezulta. De-o fi ca ei sa se stinga, se vor stinge si cu noi si fara de noi — de nu, nu.

Cosmopolit? adaoase el incet, hm! cosmopolit sunt si eu; as vrea ca omenirea sa fie ca prisma, una singura, stralucita, patrinsa de lumina, care are in sa atatea colori. O prisma cu mii de colori, un curcubeu cu mii de nuante. Natiunile nu sunt decat nuantele prismatice ale Omenirii, si deosebirea dintre ele e atat de naturala, atat de explicabila cum putem explica din imprejurari asemenea diferenta dintre individ si individ. Faceti ca toate aceste colori sa fie egal de stralucite, egal de poleite, egal de favorizate de Lumina ce le formeaza si fara care ele ar fi pierdute in nimicul neexistentei, caci in intunericul nedreptatii si a barbariei toate natiunile isi sunt egale in abrutizare, in indobitocire, in fanaticism, in vulgaritate; ci cand Lumina abia se reflecta in ele, ea formeaza colori prismatice. Sufletul omului e ca un val — sufletul unei natiuni ca un ocean. Cand vantul cu aripi turburi si noaptea cu aeru-i brun si cu nourii suri domneste asupra marii si a valurilor ei — ea doarme monotona si intunecata in fundul ei care murmura fara inteles; pe cand daca, in senina si albastra imparatie a cerului infloreste Lumina ca o floare de foc, fiecare val reflecta in fruntea sa un soare, iar marea imprumuta de la cer culoarea sa, seninul geniului sau, si le reflecta in visul sau cel adanc si luciu. Cand natiunea e-n intuneric, ea doarme-n adancimile geniului si-a puterilor sale nestiute si tace, iar cand Libertatea, civilizatiunea plutesc asupra-i, oamenii superiori se ridica spre a-l reflecta in fruntile lor si a-l arunca apoi in raze lungi adancimilor poporului, astfel incat in sanul marii intregi se face o zi senina, se rasfrange in adancul ei cerul. Poetii, filozofii unei natiuni presupun in cantec si cuget inaltimile cerului si-l comunica natiunilor respective. Dar sunt nourii care, intunecand cerul, intuneca pamantul. O, nourii — regi ai pamantului vor mana totdeauna tunetele lor — rezbele asupra popoarelor de valuri; cu toate ca acei nori nu sunt alta decat insasi respirarea ghetosa si intunecata a valurilor nenorocite. Nourii tuna, fulgera si acopar cu o perdea de fier Soarele aurit, si pana ce vor fi ei tirani asupra fruntilor de valuri, pana ce intunericul ce-l arunca ei prin umbra lor cea mare va patrunde sufletul adanc al marii c-o noapte rece si tacuta, pana atuncea Lumea lui Dumnezeu va fi nenorocita.

Cei mai nalti si mai veninosi nori sunt monarhii. Cei dupa ei, asemenea de veninosi, sunt diplomatii. Trasnetele lor cu care ruina, seaca, ucid popoare intregi sunt rezbelele.

Sfaramati monarhii! Nimiciti servii lor cei mai linsi, diplomatii; desfiintati rezelul si nu chemati certele popoarelor decat inaintea Tribunalului popoarelor si atunci Cosmopolitismul cel mai fericit va incalzi pamantul cu razele sale de pace si de bine.

Judecata acestui june — cam bizara — ma interesa mult si sorbeam, ca sa zic asa, vorbele soptite de buzele sale subtiri si palide. Fata sa devenea din ce in ce mai profunda si mai expresiva si lua un aspect fantastic. Ma lasam tarat de raul lin al cugetarilor sale intr-o nemargine de vise.

— Nu crede, zise, ca cosmopolitismul cum il voi eu nu-si are adeptii sai fierbinti. Deodata cu aceste vorbe, el scoase din buzunarul de pe piept al gherocului un mic jurnal litografiat in nordul Germaniei. Iesit dintr-o litografie secreta de sub mana unor juni apostoli ai Libertatii adevarate, ai Cosmopolitismului celui mai posibil si celui mai egalitar, acest ziar era interpretul unor idei demne, frumoase, tinere. El chema popoarele la o alianta sacra contra tiranilor celor rai ai pamantului, la exilarea din regula lumii a maiestatatilor meschine, a diplomatilor gazi a opiniunii zilei, a rezelului, in care se varsa atata sange din inima cea santa a popoarelor.

Vis frumos care-a inceput a fi al lumii intregi, vis care, devenit convinctiune, nu va desfiinta pe-o cale pacifica si nepatata de sange numai capetele cu coroane tiranice, ci si popoarele ce tiraniza asupra altora!

Batu o ora. Atunci el se scula repede, isi baga ziarul litografiat in buzunar si-mi intinse dreapta, pe cand cu stanga-si puse palaria-n cap.

— Ma numesc Toma Nour... D-ta? Li spusei numele meu. Dupa aceea iesi, lasand sa-mi vajie prin cap ideea de a-l [face] eroul unei nuvele.

Intorcandu-ma acasa, tocmai cand aprind chibritul ca sa dau foc la lampa, vad intr-o lumina dubioasa cartea de nuvele cu cele 6 gravuri. Chibritul se stinse si ramasei in intuneric.

— Uite, zisei, oare nu voi gasi in acest om un Tasso, sa-l studiu mai de-aproape?

Intunericul din jurul meu era metafora aceluia nume: Toma Nour.

Dupa ce-mi propusesem sa-nmarmuresc figura sa cea frumoasa in vro novela a mea, a[m] cautat negresit sa fac cu el o cunostinta mai de aproape.

L-am vazut in urma de mai multe ori si, fiindca o atractiune instinctiva ma fermeca inspre el, de aceea i-am propus sa ma viziteze. Capatasem in el un amic, care nu ma vizita decat ca sa ma certe, care nu se purta decat in [haine] negre, care radea zile intregi cu un ras de netot in societatea oamenilor, pentru ca sa planga acasa, care ura oamenii si era rautacios ca o baba, numai ca sa nu placa unei lumi ce nu-i placea lui.

El nu-mi facuse inca niciodata invitarea ca sa-l vizitez. In fine, intr-o zi imi facu aceasta nespusa onoare. M-am dus la el. Locuia intr-o camera nalta, spatioasa si goala. In colturile tavanului paia[n]jenii isi exersau pacifica si tacuta lor industrie, intr-un colt al casei, la pamant, dormeau una peste alta vro cateva sute de carti, visand fiecare din ele ceea ce cuprindea, in alt colt al casei un pat de lemn c-o saltea de paie, c-o plapuma rosie si-nainte[a] patului o masa murdara, cu suprafata ilustrata de litere mari latine si gotice iesite de sub bricegelul vreunui strengar de copil. Pe masa, hartii, versuri, ziare rupte si intregi, brosure efemere ce se impart gratis, in fine, totul un abracadabra fara inteles si fara scop.

Dar asupra cartilor culcate-n colt era aninat in cui bustul in marime naturala, lucrat in ulei, a unui copil ca de vro optsprezece [ani], cu par negru si lung, cu buzele subtiri si roze, cu fata alba ca marmura si cu niste ochi albastri mari, sub mari sprancene si lungi gene negre. Ochii cei albastri ai copilului erau asa de straluciti, de-un colorit atat de senin, incat pareau ca privesc cu inocenta, cu dulceata lor mai femeiasca asupra spectatorului ce privea in ei. Era o adevarata opera de arta. Cu toate ca acel portret infatisa un chip imbracat barbateste, insa mainile cele fine, dulci, mici, albe, trasurile fetei de-o paloare delicata, umeda, stralucita, moale, ochii de-o adancime nespusa, fruntea arcata si mai mica, parul undoind cam prea lung te-ar fi facut a crede ca e chipul unei femei travestite.

— Cine e femeia asta? zic eu lui Toma, care sta tologit pe plapuma lui cea rosie.

— A, femeie!... rase el. Tot femei visati. Ti-o jur pe omenia mea ca a fost barbat ca tine si ca mine...

— Cu toate astea acesti ochi...

— Acești ochi?... O! dacă-ai fi văzut tu acești ochi vrodăta-n viața ta, ti s-ar fi părut că-i revezi în fiecare stea vanată a diminetii, în fiecare undă albastră a mării, în fine, [în fie]ce geană azurie ivită prin nori. Că era de frumos acest copil și ce tânăr a murit. A fost un amic, poate singurul adevărat ce l-am avut, care m-a iubit cu dezinteresare, care a murit pentru mine; și dacă mâna mea diletantă în pictură a putut să reproducă ochii ce ti se par încă frumoși, poți să-ți închipuiești ce frumoși trebuiau să fie ei. Frumoși a-nmămurit în sufletul meu întunecos, rece, nebun, precum ar rămânea prin nouri pe bolta cea brună a nopții două... numai două stele vinete. Tu, iubitele, mi se pare că ai să devii foiletonistul vreunui ziar... După ce voi muri îți voi testa într-o broșurică romanul vietii mele și vei face din lungii, din obositii mei ani, tristi, monotoni și plâși, o oră de lectură pentru vrăun cutreierător de cafenele, pentru vrăun tânăr romantios sau pentru vrăo fată afectată, care nu mai are ce pierde, care nu mai poate iubi și care învătă din romane cum să-și facă epistolele de amor.

— O!... voi care pozati că eroii lesinanzi ai romancierilor francezi, voi care iubiti că sentimentalii germani, răspunsei eu, voi care mancati cu toate astea că englezii materialisti, voi traiti mult, și te-ncredințez eu, iubitele, că tu, cu toată afectatiunea ta, cu toată fata ta de-un eroism palid, ai să traiești mai mult decât mine. Pe ce ne prindem?

— Pe ce ti-am spus, replica Toma, pe biografiile noastre scrise în forma de nuvele. De-oi muri eu înainte, ti-o las pe-a mea, de-i muri tu, mostenesc eu pe-a ta, și- atata-i tot.

Intr-o noapte venisem la Toma. Luna stralucea afară și în casa nu era lumanare.

Toma stă visând pe patul lui și fumând în lungi sorbituri din un ciubuc lung, și focul din lulea ardea prin întunericul odăii ca un ochi de foc roșu ce-ar sclipi prin noapte. Eu stam lângă fereastra deschisă și priveam visând în fata cea palidă a lunii. În fata locuinței lui Toma era un mandru palat al unuia din... așa-zisii aristocrați ai noștri... Dintr-o fereastră deschisă din catul de sus auzii, prin aerul nopții, tremurând notele dulci al unui pian și un tânăr și tremurător glas de copilă adiind o rugăciune usoară, profumată, fantastică. Imi închisei ochii, pentru că să visez în libertate. Mi se pară atunci că sunt într-un pustiu uscat, lung, nisipos ca seceta, deasupra caruia licărea o lună fantastică și palidă ca fata unei vergine murinde. E miazănoapte... Pustiul tace... aerul e mort și numai suflarea mea e vie, numai ochiul meu e viu pentru că să vadă pe-un nor de argint în naltul cerului un inger alb, ingenunchat, cu mâinile unite, care cântă o rugăciune divină, adâncă, tremurătoare: rugăciunea unei vergine. Întredeschisei ochii și văzui prin fereastră arcata și deschisă, în mijlocul unui salon strălucit, o jună fată muiată-ntr-o haină albă, înfiorând cu degetele ei subțiri, lungi, albe, clapele unui pian sonor și acompaniind tipetele usoare ale unor note dumnezeiești cu glas[ul] ei dulce, moale și încet. Părea că geniul divinului brit Shakespeare expirase asupra pamantului un nou inger lunatic, o nouă Ophelia. Am închis iar ochii, astfel încât, recăzut iar în pustiu cel lung, palatul cel alb se confunda cu nouri de argint, iar jună fata albă cu ingerul în genunchi. Apoi, strângând [ochii] silit și tare, am învascut visul meu în întuneric, n-am mai văzut nimica, ci auzeam disparând că o suveniră întunecată: rugăciunea unei vergine.

Muzica încetase de mult și, cu totul în prada impresiunii ei, țineam încă ochii strâns închisi. Când mă destăptai din reveria mea, fereastra susă a palatului era închisă, în salon întuneric, și sticlele ferestrei straluceau ca argintul în alba lumină a lunii. Aerul era blond și varătec, iar razele lunii, patrundând în camera lui Toma, izbeau fata sa, cu care era el culcat în sus. Ea era mai palidă decât alta dată și mi se părea că două raze ale lunii aureau două mici lacrimioare patrunde din ochii lui închisi.

— Plângi? zisei încet și miscat și eu, căci sufletul meu era plin de lacrimi.

— Iubit de-un asemenea inger, fără să-l poți iubi, sopti el încet, cu o voce seacă și amară.

— Ce ai? zic eu.

— Ce am? răspunse Toma. O! dacă-ai cunoaște tu cât de puțin sufletul meu acesta, te-ai înfiora — nu știi, nu-ti poți imagina cât e de pustiu, cât e de desert în el, e întocmai cu gândirea idioată și stearpa a unui om a cărui urechi sunt surde ca lutul, a cărui gură e mută ca pamantul, a cărui ochi sunt orbi ca piatra. Nu mai simt nimic, și când mai pot stoarce o lacrimă din ochii mei mă simt fericit. Ai văzut acel inger închinându-se Dumnezeului sau — ei bine, acel inger iubeste c-un amor lumesc pe un demon rece, palid, cu inimă de bronz, pe mine. Și eu... eu n-o pot iubi. Stele-n cer, amoruri pre pamant, numai în noaptea mea nici o

stea, numai in sufletul meu... nici un amor. Cateodata numai aud bataile pustiitului meu suflet, cateodata suflarea mi se curma-n piept, ca vantul ce se curma prin ruinile zdrobite de muntii anilor... cateodata mai simt si eu!... O, atunci imi place sa trec prin lume cu ochii inchisi si sa traiesc sau in trecut sau in viitor. Visez ca copilul ce vorbeste prin somn, zambind, cu Maica Domnului, ma transport in cer, pun aripi umerilor mei si parasesc pamantul, pentru ca sa ma dau cu totul acelor umbre divine — visuri care ma poarta din lume-n lume si ma izbesc din gandire in gandire. Mor pentru pamant, ca sa traiesc in cer.

O! de-as putea iubi.

Intelegi tu ce va sa zica de-a nu putea iubi? A trece prin lume singur, marginit in pasi, in ochi, sa te zvarcolesti in stramtoarea sufletului tau celui rece, sa cauti a-l aprofunda si sa vezi ca e secet si ca apele sale se pierd in nisipul secaciunii sociale, se ard de caldura unei societati de oameni ce traiesc numai din ura unuia catra celalalt.

A nu iubi nu-i nimica — a nu putea iubi e grozav. Toma Nour, dupa ce sfarsise acest apolog al urii si racelii, el se scula din pat si incepu sa traverseze spatiul cel larg al camerei sale, cu pasi mari. Lumina lunii batea in fata de marmura a icoanei din perete, a carei ochi pareau ca traia[u] in noapte.

— O, Ioane! zise Toma, sarutand ochii cei de foc vanat a icoanei, Ioane, iarta ca am cazut intr-un iad de ura, cand tu nu-mi predicai decat un cer de amor, suflet de inger ce ai fost!

Luna s-ascunse-ntr-un nor negru de ploaie spintecat in doua randuri de lungi fulgere rosii. Casa se-ntuneca si nu se mai vazu nici acea umbra pe perete: Ioan, nici acea umbra de marmura ce umbla: Toma.

— Toma, zisei eu incet, eu ma duc... noapte buna. Cata sa nu-nnebunesti.

lesii si ma dusei acasa la mine. Desi Toma ramanea acelasi, dar eu bagam de sama ca el se ruina din [zi] in zi.

In una din zile insa eu luai frumoasa decizie de-a compune cat se va putea de serios mina mea, in sine cam mucalita si nededata de-a fi funebra, si a tine o oratiune de morala si igiena acestui om — pe care eu il credeam ca-i vun geniu pierdut. Asa e felul meu. In visurile mele ma cred in stare de-a deveni un tiran carnivor, setos de sange si amor, avar de aur si desfranat ca un Eliogabal, cand in realitate nici nu sunt in stare sa ma maniu cumsecade. Atata timp sunt si eu manios pe-un om cat tine el manie pe mine. Ei bine, cu Toma puteam fi mai sever.

— Toma, zisei eu, te ruinezi. Pentru D-zeu, umbla intre oameni, pana ce ei nu vor incepe a crede ca esti nebun.

Am repetat adesea aceste vorbe, sau analoge cel putin, mai multe zile de-a randul, dar el nu raspundea nimica, fata sa ramanea la imputarile mele de-o amicie copilareasca, rece si impasabila. Insa intr-o zi prorupse cu o voce puternica si arzatoare, ochii sai se turburara si rasufla mai greu.

— Taci, zise, copil ce esti! Ce vrei?... Crezi tu or[i] toate sufletele de pigmei ce manconjor — cred ei oare ca ma cunosc? Ei vad niste membre de om, fiecare-si croieste cate-un interior cum ii place pentru acest biped imbracat in negru si omul lor e gata. "E un nebun", zice cutare. "E fantast", zice cutare. "Asa! vrea sa treaca de original", zice un al treilea — si toate aceste individualitati croite pe seama mea, atribuite mie, nu au a imparti cu mine nimic. Eu sunt ce sunt, destul ca sunt altceva decat ceea ce cred ei. Lauda lor nu ma linguseste, pentru ca ei lauda o individualitate care nu-i identica cu a mea -batjocura lor nu m-atinge, pentru ca ei batjocuresc un individ pe care eu nu-l cunosc... li dispretuiesc pe oameni... m-am saturat de ei.

Se-ntelege ca cu asta curma sirul oricarui rationament ce se putea naste in mintea mea. Nu i-am mai facut nici o imputare, e in zadar sa vorbesti celuia ce nu vrea sa te-asculte.

Intr-o zi el plecase din Bucuresti fara macar sa-si ia adio de la mine sau de la vreunul din cunoscutii sai.

N-am mai auzit de el vrun an. Intr-una din zile primesc o scrisoare din Copenhaga. Iat-o: "Iubitule, trimite-mi poeziile lui Alecsandri, posterestante — sub literele Y.

Y". S-atata tot.

I le-am trimis. Pe urma am plecat la tara, la o mosioara a parintilor mei, unde-am petrecut o vara frumoasa, plina de povesti si de cantece batranesti. Dar am insarcinat pe-o baba ce ingrijea de camera mea ca sa primeasca orice scrisoare mi-ar veni in lipsa si s-o arunce in sertarul mesei.

Cum veni toamna, zburai si eu din campiile cele friguroase, brumatece si intinse in camera din Bucuresti, din etajul al treilea, calda si mica.

Sunt un fantast. Capul aplecat asupra mesei, imi faceam planuri de aur, cugetam asupra acelor mistere din viata popoarelor, din mersul generatiunilor care, asemenea fluxului si refluxului marii, duc ca o teribila consecinta ici la inaltare, colo la cadere. Afara era un timp posomorat si gemator ca gandirile murinzilor, ploaia vajia batand in ferestrele casei, focul se facuse zgura-n soba, lumanarea ardea palida a stinse — si mie mi se parea ca aud soptirea acelor mosi batrani care, pe cand eram mic, imi povesteau in timp de iarna, tinandu-ma in tremurandele lor brate, povesti fantastice despre zane imbracate in aur si lumina, care canta senina lor viata in palate de cristal. Au trecut ani d-atunci — si parc-a fost ieri — ieri pare-ca-mi incalceam degetelele in barba lor cea alba si ascultam la graiul lor cel intelept si soptitor, la intelepciunea trecutului, la acele vesti din batrani. Mi-ar fi placut mult sa traiesc in trecut. Sa fi trait pe timpii aceia cand Domni imbracati in haine de aur si samur ascultau, de pe tronurile lor, in inechitele castele, consiliile divanului de oameni batrani — poporul entuziast si crestin undoind ca valorile marii in curtea Domniei -iara eu in mijlocul acelor capete incoronate de parul alb al intelepciunii, in mijlocul poporului plin de focul entuziasmului, sa fiu inima lor plina de geniu, capul cel plin de inspiratiune, preot durerilor si bucuriilor, bardul lor. Spre a hrani acele vise si mai mult, am deschis vro cateva cronici vechi si rasfoiam prin ele, cand intr-una gasesc o scrisoare nedesigilata inca, pe care desigur ca menagera mea, primind-o de la posta, o aruncase in cartea aceea. O desfac. Iata cuprinsul ei: Torino, in nu stiu cate. Omule,

Mi-ai trimis poeziile lui Alecsandri. Iti multumesc. Citesc adeseori pe Emmi, singurul lucru in lume care-mi poate stoarce lacrimi. Intr-adevar, voi astia care traiti in lume numai pentru ca sa traiti aveti o idee ciudata de moarte... voi va imaginati scheletul unui mort si-i ziceti moarte. Pentru mine e un inger drag, cu o cununa de spini, cu fata palida si cu aripi negre. Un inger... ingerul visurilor mele, care are-o fizionomie cunoscuta mie, singura fizionomie care purta pentru mine fericirea lumii in zambetul sau si melancolia pamantului in lacrima ei. Acea fizionomie nu mai este. Acele buze ce suradeau — un suras al mortii le-a inchis, sau mai bine: moartea-namorata de mine a luat figura unei copile, a vizitat pamantul si mi-a rapit mai intai inima, pentru ca, disparand ea, s-o urmeze si cu sufletul. Scrie-mi.

Eu nu mai vad bine si urechile-mi vajaie mereu de cantecul umbre- lor ce-o sa le vad peste putin pe cealalta lume. Ingerul meu se pune-n fata soarelui si in umbra negrelor sale aripi imi intuneca din ce in ce mai mult orele, care se vor stinge in curand. Voi muri. Scrie-mi curand, caci poate-oi mai primi inca. Dupa ce-oi muri, vei capata o ciudata mostenire din partea mea. Tine minte. Raman al pamantului cu corpul, al tau cu sufletul, cel ce-n curand nu va mai fi. Toma Nour

O lacrima se scurse tremurand din genele [mele] stralucitoare si arunca scrisoarea in foc. Ochii mei painjeniti de lacrimi si insomnie intrevedeau intr-o salbateca fantasmagorie capul vanat al aceluia amic nefericit cu creierii rosii de gandire, cu falcile infundate de venin si de mizantropie, cu ochii infundati si turburi ca ochii unui nebun. Desigur murise. Deschid sertarul mesei si iau putinele portrete ce le aveam imprastiate prin hartii. Portretul lui era lipit de a lui Tasso. Epistola statuse de mult in cronica. Era veche. Trecu inca o luna si primii un pachet dintr-un mic oras al Germaniei — resedinta unui rege-miniatura, rege- parodie, rege-satira. Pachetul era c-un manuscris, manuscrisul biografiei lui Toma Nour.

Printre foi, o fasie de hartie cu cuvintele urmatoare:

„Amice, N-am murit inca, insa sunt condamnat la moarte. Executiunea mea va fi in curand. Locuiesc intr-un palat mare — la poarta mea sunt santinele superbe — numai ca e cam intunecos si cam umed palatul meu — oamenii-i zic inchisoare. Cu manuscrisul fa ce-i sti. Adio, si la revedere pe cealalta lume!”

Toma

Iata manuscrisul:

Am zarit intunericul lumii sub un troian de ninsoare, adica intr-una din acele colibe care iarna nu-si mai manifesta existenta lor decat prin fumul cel verde ce tremura asupra-le. Tata n-avea nimica; era unul din oamenii cei mai saraci ai catunului nostru... Nu-mi aduc aminte de mama decat ca de-o fiinta palida, un inger care mi-a descantat copilaria cu glasul ei dureros si suferitor. Eram inca mic cand, intr-o zi, bagai de seama ca mama nu mai vrea sa-mi raspunda, caci ea adormise, galbena, cu furca-n mana si cu buzele ce zambeau abia. O gandire adanca parea ca o cuprinsese; eu o trageam din cand in cand incet de manica; dar ea mi se parea ca nu vrea sa-mi raspunda. A venit in urma tata, oamenii a[u] intins-o pe-o masa — si a venit satul intreg... unii din ei plangeau; eu priveam la ei, dar nu stiam ce sa cuget. Mai vazusem adeseori oameni tepeni intinsi pe cate-un pat ce-i ziceau nasalie, purtati pe sus intre cantece si plans, si bagasem [de seama] ca, de cate ori trecea o nunta asa de trista pe langa casa noastra, mamei ii curgeau din ochi lacrimi mari, dar nu stiam de ce... Veni noaptea... Oamenii ce stau in casa se jucau d-a cartile, dar mama sta tot intinsa, tot nemiscata, tot galbena. A treia zi o au dus-o oamenii la o casa de lemn cu o cruce deasupra — la biserica; un om batran cu o barba alba, imbracat in haina lunga si vopsita fel de fel, canta incet si pe nas, apoi au pus-o intr-o groapa, au aruncat tarana deasupra ei de-au acoperit-o... M-am intors acasa... Nu vorbisem nici o vorba de trei zile si minunea aceasta imi ametea capul meu cel mic. Nu stiu ce simteam, dar ma cuprinsese frica grozava ca n-o sa mai vad pe mama... Ma duceam de-o cautam in casa, o cautam pretutindenea... imi parea ca-i aud glasul ei cel dulce si incet, dar pe ea n-o mai vedeam. Cum a innoptat, m-am dus la biserica... Am vazut o movila acolo unde pusese pe mama, si o lumanare de ceara galbena ardea prin noapte, ca o stea de aur prin intunericul norilor. M-am culcat pe groapa, am lipit urechea mea de tarana. Mama! mama! am strigat, iesi de-acolo si vino acasa... Casa e pustie, zic, tata n-a venit toata ziua azi, porumbii tai cei albi au luat campii... Mama, vino, mama! ori ia-ma si pe mine la tine, acolo unde esti... Ascultam; dar movila era rece, tacuta, umeda, un vant stinse lumanarea si intunericul cel negru cuprinsese sufletul meu. Mama nu venea... Lacrimile incepura sa-mi curga, o mana de lemn imi strangea inima-n piept, suspinele ma inundau si, in glasul unei cucuvai triste, am adormit.

Si iata ce-am visat. De sus, sus, din acele stanci miscatoare ce lumea le zice nori, vedeam o raza coborandu-se tocmai asupra mea. Si pe raza se cobora o femeie imbracata intr-o haina lunga si alba... era maica mea... Ea ma discanta si din pieptul meu am vazut iesind o turturica alba ce s-a pus la mama-n brate... Eu singur ramasesem rece si galben pe groapa, cum fusese mama; si mi se parea ca eu nu mai sunt eu, ci ca sunt turturica... Pe bratele mamei m-am schimbat din turturica intr-un copilas alb si frumos, cu niste aripi de puf de argint. Raza cea de aur se suia cu noi... am trecut printr-o noapte de nouri, prin o zi intregi de stele, pan-am dat de-o lume de miros si cantec, de-o gradina frumoasa deasupra stelelor. Copacii erau cu foi de nestimate, cu flori de lumina, si in loc de mere luceau prin crengile lor mii de stele de foc. Cararile gradinii acoperite cu nisip de argint duceau toate in mijlocul ei, unde era o masa intinsa, alba, cu lumanari de ceara ce luceau ca aurul, si de jur imprejur santi in haine albe ca si mama si imprejurul capului lor stralucea de raze. Ei povesteau, cantau cantece de prin vremile de pe cand nu era inca lume, nici oameni, si eu ii ascultam uimit... Cand deodata un intuneric rece izbi obrazul si ochii mei ce-i deschisesem. M-am pomenit tot pe mormanul de hlei si o ploaie amestecata cu piatra imi izbea fata, pe cand norii cei negri ai cerului se sfartica in mii de bucati prin fulgere rosii ca focul. Clopotul cel dogit gemea bolnav in turn si toaca se izbea de stalpii clopotnitei.

Am fugit de pe morman, ud si plin de hlei, si m-am covrigit in clopotnita, cu dintii clantanind si muiat pana la piele; parul meu cel lung imi cadea peste ochi — mainutele mele slabe si reci le bagam tremurand in manecile ude. Asa am stat toata noaptea. Pe la cantatori am inceput a merge cu picioarele goale prin noroi spre casa... am intrat in bordei... pe vatra lemnele se topise... si zgura abia mai licarea... tata sedea pe un scaunas scund si pe fata sa arsa si nerasa se strecurau lacrimi de venin.

— Unde-ai fost? zise el, apucand cu blandete mana mea inghetata.

— Am fost sa caut pe mama... unde-i mama? Pieptul sau se umfla cumplit, el ma lua in brate, ma stranse cu foc nespus si-mi ineca fata rece c-un noian de sarutari fierbinti.

— Mama ta, sarace, sopti incet, mama ta?! Nu mai ai mama. Ramasesem singura mangaiere a tatalui meu celui amarat. Eram lumina ochilor sai, cugetul mintii, speranta batranetelor sale. Cand eram mic ma duceam la preotul cel batran al satului, care, tinandu-ma pe genunchi, imi dete primele lectiuni in citire. O dorinta nemarginita, o sete arzatoare de studiu se trezise in mine, care, vai, era sa-mi devie fatala. De-as fi ramas in muntii mei, sa-mi fi incantat inima cu doine si capul cu fantasmagoriile basmelor, poate ca eram mai fericit.

Tata m-a dat la scoala. Ce-oi fi invatat nu stiu, dar stiu ca zilele mele treceau ca o iarna pustie, ca un vis fara inteles.

Intre copiii aceia lipsiti, care asculta cu sete de pe bancile scolii graiul invataturii, intre aceia carora studiul nu li-i o sila, ci chemare, destin, in capul si inima carora se framanta cate putin foc ceresc, sunt cu deosebire doua clase — cu toate ca amandoua au un punct in care nu diferesc: lipsa.

Numai ca la unii e voluntara, la altii e pentru ca intr-adevar sunt lipsiti. Cei dintai auresc pana si prundul stradelor cu banii lor, pana ce, ramasi fara, beau paharul mizeriei pana la drojdii, cei din urma il beau mereu, fara intrerupere.

Intre cei patru pereti galbui ai unei mansarde scunde si lungarete, osandite de-a sta in veci nematurata, locuiam cinci insi in dezordinea cea mai deplina si mai pacifica. Langa unica fereastră statea o masa numai cu doua picioare, caci cu partea opusa se razima de perete. Vro trei paturi, care de care mai schioape, unul cu trei picioare, altul cu doua la un capat, iar la cellalt asezat pe pamant, astfel incat te culcai pe el piezis, un scaun de paie in mijloc cu o gaura gigantica, niste sfesnice de lut cu falnice lumanari de sau, o lampa veche, cu genealogie directa de la lampile filozofilor greci, a caror studii puteau a untdelemn, mormane de carti risipite pe masa, pe sub paturi, pe fereastră si printre grinzile cele lungi si afumate a tavanului, ce erau de culoarea cea mohorata-rosie [a] lemnului parlit. Pe paturi erau saltele de paie si cergi de lana, la pamant o rogojina, pe care se tologeau colegii mei si jucau carti, fumand din niste lulele puturoase un tutun ce facea nesuferita atmosfera, s-asa atat de marginita a mansardei. Eram cu totii in varsta aceea in care urla arii din opere, declami pasaje din autorii clasici, faci poezii de amor, vrei sa treci de strengar si de vitios, iti inchipuiesti asa de mult despre mustacioara d-tale, esti convins ca zambetul d-tale e fermecator si ochiul sagetator — in fine, in varsta cea pedanta si nesuferita careia nu stii ce nume sa-i dai. Pe cand colegii jucau carti, radeau, beau si povesteau anecdote care de care mai frivole si mai de ras, de Pepelea, de tigani, de popi, eu imi manam viata cu capul asezat intre maini, cu coatele razimate de marginea mesei, neascultand la ei si citind romante feroase si fantastice care-mi iritau creierii. Intre multimea de colegi era cu deosebire unul de-o frumusetate femeiasca. Palid, delicat, era cu toate astea capul tuturor exceselor de student. La betie el bea indoit cat orisicare din noi, numai ca pe cand ceilalti cadeau in toate laturile si nu stiau ce vorbesc, chiuiau si se sarutau ca si cand ar fi amanti — el singur sta in mijlocul lor senin, surazand, si singurul semn ca bause era ca paloarea sa obicinuita se colora c-un gingas roză — ca acel al ofitei. Eu de felul meu nu puteam bea, dar intr-adevar ca trebuia sa ma mir de acel copil, acel inger cu par negru si lung, cu ochii de-un albastru asa de stralucit si de adanc, cu fata asa de palida, asa de delicata, asupra caruia insa vinul nu producea nici un efect. El era sarac de fel, inasa se parea ca-i pasa asa de putin de saracia lui. Totdeauna vesel, totdeauna plin de glume si noutati, inasa totdeauna rupt si fara bani, el era o individualitate care nici nu avea cunostinta de sine, care nu numai ca nu stia, dar nici ca voia sa stie la ce traieste. Mie-mi parea cu toate astea ca aceasta veselie era silita, ca aceste rasuri adeseori nenatural de nemasurate si nebunesti nu erau decat trista si desperata prefacatorie a unui suflet rupt de durere.

Intr-o friguroasa miazanoapte de iarna — eu citeam, ceilalti colegi dormeau horaind care-ncotro — bate cineva la usa.

— Intra! strig. Intr-o manta ce parea a nu mai putea sustine lupta cu vantul, intra tanarul si palidul meu amic, dar paloarea sa era mai adanca, era vanata, buzele seci si stranse, rasul amar si peste masura silit, ochii turburi, parul sau negru intr-o dezordine cumplita.

— Ioane, strig eu, ce ai? I-apuc mana si ma uit fix in ochii lui.

— Nimic, zise el razand, nimica!... ea moare.

— Cine moare, pentru Dumnezeu?

— Ea! zise el si, strangandu-ma la el, apasandu-mi capul de pieptul sau, cu niste sughituri desperate — vino, zise, vino cu mine... te rog!

Mi-arunca o haina mai calda si iesii cu el. Era ger. Pasii nostri trosneau pe zapada inghetata — si noi zburam alaturi pe stradele orasului: eu invelit si cu fata infundata in manta, el, tiind fata in dreptul zapadei ce izbea ca acele, rece. Sufla un vant cumplit. Din cand in cand treceam pe langa o lampa... Cand priveam in fata sa asa de alba ca [a] unui mort, imi parea ca merg alaturi cu o umbra, cu un om ce murise de mult, astfel incat imi venea sa ma mir cum eu, viu, puteam sa insotesc pe acest mort si unde ma duceam cu aceasta fantasma palida, sceptica, lunga. Aspectul fantastic a figurei sale, pasii sai ce abia atingeau pamantul, ochii sai ficși, mantaua sa lunga si rupta ce ajungea mai pana la picioare — si inca ast fel cum mergea mut alaturi cu mine, ma-nfioram eu singur gandind ca am a face c-o fiinta ce nu este, gandeam ca visez si ca nu e decat o infricosata fantasma din visul unei nopti de iarna. Iesiram din oras. Campia lunga si lata acoperita cu zapada de argint in care se oglindea luna palida... era o arie alba intinsa... noaptea de iarna fantastica, plina de un aer de argint, in toata frumusetea sa rece, campia de zapada, p-ici, pe colo cate-un tufis nins, o momaie, o fantasma de argint pe un camp de argint, iata tot. Noi luaram campul de-a curmezisul. Departe, la un capat al campului, se zarea printre arbori desfrunziti, in mijlocul unei gradini, o lumina ce parea ca iese dintr-o fereastra si s-auzea latratul amortit al unui caine.

Am grabit si mai mult pasii nostri, pana ce-am putut distinge prin ninsoarea generala o casa in mijlocul unei gradini. Am sarit amandoi gardul, ce se scutura de ninsoare, si ne-am indreptat inspre fereastra luminata. Apropiindu-ne, el m-a rugat sa ma plec ca sa se poata sui si apuca de cercevelele geamurilor; sari pe spatele mele indoite, de-aicea pe marginea temeliei, si se uita inapoi. Eu ma urcai dupa el.

Camera era mobilata sarac, scaunele de lemn, patul nelustruit, intr-un colt un piano. Pe-un scaun sedea un batran, pe pat zacea o fata cu ochii jumatate inchisi, langa piano sedea alta fata.

Cea care zacea pe pat era d-o frumusetate rara. Parul blond batea in cenusiu — fata sa alba ca bruma, ochii sai mai negri decat mura sub niste gene lungi, blonde, si sp[r]incene subtiri, trase si imbinat. Buzele ei tremurau o rugaciune, ochii sai se intredeschideau din cand in cand, templele sale bateau incet. Un brat de-o albete vergina ca cea mai curata marmura spanzura in josul patului, pe cand mana cealalta zacea pe inima ei.

Batranul sedea pe scaunul cel de lemn. Fruntea sa plesuva si inconjurata de cativa peri albi ca argintul in lumina era norata de durere, ochii sai rosii de batranete si de culoare turbure erau plini de lacrimi, capul sau palid, pe jumatate mort, tremura convulsiv si bratele sale spanzurau de-a lungul sprijoanelor scaunului. Fata de langa scaun era un inger-trandafiriu. Sezand in fata pianului, mainile repozau tepene pe clape, spatele razimate de speteza scaunului si capul spanzurat, cu fata sus, asupra spetezei. Fata ei privea drept in cer, lacrimile ei ramaneau in ochi, caci fata ei sta orizontal. Fata era palida si durerea ei — o durere sublima.

Insusi aerul camerei era mort si trist, flacara luminii tremura ca suflata de-un spirit nevazut. Erau toti muti ca morti, privirea batranului devenise fixa si disperata, cand deodata mainile celei de langa piano se miscara. Electric inspirate, zburau ca nevazute asupra clapelor, aerul se auri de note divine, ceresti: batranul se pleca ca pentru a ingenunchea, ochii murindei se deschisera si ea incepu sa cante. Cantecul unei murinde. Notele zburau cand puternic, cand incet, abia auzite, ca suspinele arpelor ingeresti — era unul din acele cantece superbe a aceluia maestro divin in tipetele sale, Palestrina. Murinda canta... dar ce fel! Un timbru ca a unui clopot de argint... Cantecul pianului se stingea sub degetele uneia — cantecul pe buzele celeilalte se stingea si el -murinda, ce se ridicase pe cotul mainii drepte, recadea, incet, incet, cu capul in perini, cantecul se stinse, buzele amutira si devenira vinete, ochii se turburara si apoi se inchisera pentru totdeauna. Lumina asfinti.

— Sofia! striga Ioan, cazand pe spate de la fereastra in zapada. Sarii jos. Il invelii in manta si, cum era intepenit de lesin si ger, il luai de-a umere. Era usor ca o fata. Sarii cu el gardul si traversai cu el campia cea ninsa, asemenea unui fur de morti. Aproape de oras il

pusei la pamant, am inceput sa-l frec cu zapada si sa suflu cu suflarea mea inghetata asupra fetei de-o paloare ce in lumina lunii parea de argint. Fata sa trasa imi paru ca se misca.

— Ioane! zic, scoala, hai acasa. El isi intoarse, culcat fiind, ochii spre casa unde fusesem. Lumina era stinsa.

— N-am fost noi acolo? zise el ratacit, aratand cu mana spre directiunea casei.

— Nu! Noi abia iesisem din oras, si tu ai cazut aicea fara simtiri.

— Va sa zica am visat? zise el razand nebuneste, stiam eu c-am visat! Nu se putea altfel... nu se poate.

Vocea sa era franta, plangeroasa si amortita de durere.

— Hai acasa — racesti!

— Tu n-ai auzit acea muzica divina, acel inger murind, acel batran disperat, n-ai vazut nimic?

— Dar, pentru Dumnezeu, ce vrei tu cu batranul tau si cu ingerul tau murind? Ce vrei sa fi vazut eu aici in camp, cand n-am fost nicaieri ca sa putem vedea ceva din cate zici tu.

— Bine zici! Sunt nebun! Am visat. Aide-acasa. Lumina la ei nu arde... ei dorm... ei dorm dusi... va sa zica sunt linistiti, de vreme ce dorm si lumina-i stinsa... va sa zica ea nu moare... din contra, e speranta sa se-nsanatoseze de vreme ce doarme.

— Capul tau e ud, zic eu, caci, fierbinte fiind, s-a topit zapada pe fruntea ta.

Cu vorbele astea mi-am luat caciula mea de blana din cap si i-am pus-o lui, apasandu-i-o peste ochi, caci bagasem de seama ca lumina se reaprinsese. Apoi, apucandu-l cu amandoua mainile de subsuori, il ridicai, il apucaii strans de-un brat si-ncepui s-alerg iute cu el pana ce intraram in stradele orasului... astfel incat, ametit, orbit si dus cu sila, in apatia lui nu se mai uitase inapoi.

Veniram acasa. Ochii sai erau turburi, insa fata luase iar aparinta de liniste ce-i era obicinuita. Lampa pe masa o lasasem aprinsa si fumega pe stinse.

— O, D-zeul meu, as vrea sa nu dorm si cu toate astea mi-e somn! mi-e somn! [zise Ioan] aruncandu-se pe pat.

Ca la toti degeratii, ii era somn si lui; si fiindca somnul era, dupa parerea mea, singurul remediu ce putea sa aline o stare ca aceea in care se afla el, l-am lasat sa se culce si eu am inceput sa ma primblu descult, ca sa nu fac zgomot, de-a lungul camerei. Cam inspre ziua imi veni somn si mie si ma trantii langa unul din camarazii mei. A doua zi, cand m-am sculat, era ziua-n amiaza mare. El se sculase si plecase de mult.

A treia zi, pe cand se-nsera, Ioan intra trist, rece, insa linistit in casa.

— Ea a murit, zise el. Vino. Ma lua de brat pe strada. Sara era rece, stradele pustii, cand vazui luminandu-se intr-un colt departat patru oameni ce duceau un sicriu negru de brad, carora le urma un preot in pas repede si dupa el — ca si cand durerea ar fi fost repede — urma intr-acelasi pas un batran intr-o manta sura, lunga si veche si o fata imbracata sarac. Ne apropiaram de convoi, ce mergea repede spre cimitir. Intraram, prin crucile si mormintele ninse, langa o galbena groapa sapata din nou, astfel incat din fundul ei ieseaa inca un usure abur de caldura pamantului, pe cand bulgarii prinsese bruma. O-nmormantare intr-o sara de iarna. Cioclul isi razimase barbia unei fete adanci si posomorate pe sapa cea lata si plina de lut, luna trecea ca un vis prin norii palizi si reci, preotul canta un "Pomeneste, Doamne...", iar batranul tata isi descoperise capul. Pielita [fetei lui] era galbena, iar pe ea tesuse ani si dureri in toate partile trasuri care mai fine, care mai adanci — capul sau, mai mult fara par: parea ca perii argintii, presarati numai, erau saditi de mana unei fiinte nedibace... Ochii sai erau uscati si necapabili de-a plange... privirea tintea fixa asupra sicriului, incat parea ca toata expresiunea durerii celei adanci se concentrase in capul sau pe jumătate nebun si- n ochii sai turburi si fara seama. Inainte ca purtatorii sa depuna corpul in san[ul] sau cel adanc de lut, batranul, ca prin instinct, facu un semn, capacul se ridica, si din fundul sicriului prea mare vedeai pareca o umbra alba, parul in dezordine, fata de-un alb vanat si impietrit ca al marmorei, buzele supte si ochii cei mari inchisi si- nfundati sub fruntea lata si vesteda. Batranul s-apropie si apasa lung timp buzele sale reci pe fruntea copilei moarte. Sora sa statea, o marmura vie, un geniu al durerii, razimata, cu fata topita de

durere, langa un copac ce-si scutura frunzele galbene si pline de neaua pe fata ei alba si rece. Ochii inchisi si seci, gura ei trasa cu amaraciune, fata ei ce sta sa planga si nu putea te facea sa crezi ca maestrul Canova isi sapase pe acele morminte o opera a marmoreului sau geniu si c-o intronase printre cruci si morminte acoperite de ninsoare. Ca un nebun sari Ioan, palid ca o stafie, de langa mine, si-si apropie buzele lui de ochii moartei. Apoi capacul recazu, pe funii fugea sicriul cel negru in noaptea pamantului — si pe pamant nu mai ramasese decat suvenirea cea amara a Sofiei. Mi-am inchis ochii si-am visat... ce?... Nu stiu. Cand i-am redeschis, eram singur in cimitir. Luna revarsa printre arborii ninsi si straluciti in haina lor argintie o lumina dalba ca visul de vara, iar batranul cioclu arunca incet, nepasator, melancolic bulgarii ce sunau pe scandurile uscate ale sicriului. Un vis de moarte, de mormant, iata tot.

Cand ma intorsei si intrai in mansarda mea, Ioan sta lungit drept pe patul meu, parul sau era raslatit ca noaptea pe perina alba si mainile unite asupra capului, fata neclintita si ochii inchisi. Pe o masa alaturi cu patul sta o claie de carti prafuite, deasupra lor ardea in sfesnic de lut o lumanare de sau, necuratita, facuse mucul negru si mare si varsa o lumina galbena si nepriceputa asupra fetei nesimtitoare a junelui. Pe masa sta un pistol. M-apropiai incet si-l luai de acolo. In letargia in care-l aruncase durerea sa cea adanca, Ioan n-auzi nimica. Deschisei un oblon al ferestrei si-aruncai pistolul pe-un troian de ninsoare. Apoi iesii din casa si ma dusei sa-mi racoresc visurile si impresiunea vie, turburarea intunecoasa [a] sufletului in noaptea cea senina si rece de iarna.

A doua zi ma-ntalnii cu Ioan.

— Ai vazut toate fazele acestei drame a inimii, Tomo, aide acuma de-ti vezi de aproape actorii... aide la batranul si la fiica ce i-a mai ramas. O Dumnezeu! nu sunt egoist, dar cu toate astea tu stii ca eu as fi vrut ca astlalta...

— Taci, zisei eu, nu face un pacat. Astlalta poate asemenea sa faca un fericit, Ioane! E tot asa de frumoasa si pare-se tot asa de buna... Dar, in fine, aidem. Ajunsi la casa batranului, intraram in odaia incalzita si familiara. Batranul sta, in durerea lui, mut, in fotoliul cel vechi, cu capul plecat asupra pieptului. Fata sedea visatoare langa fereastra si se uita in fruntea in florita a unei roze ce lucea ca o stea infocata alaturi cu-ale ferestrei flori de gheata. O batrana-si facea de lucru langa gura sobei. Ziua era asa de posomorata incat in casa parea sara. Ei mai nu simtira intrarea noastra. Ioan s-apropie de fata, i-apuca mana si zise c-o tandrete de frate:

— Poesis, ce faci tu?

— Ce fac? Nimic — vorbeste-ncet... tata doarme, numai ca somnul sau se cheama durere si desperare... Nu-l destepta din somn!... Singurul nostru sprijin, Sofia... s-a dus.

— Iti prezint pe domnul, zise Ioan, aratandu-ma pe mine.

— A! Domnul!... zise ea incet si inclinandu-se nepasatoare si uitita, pareca nu ma vazuse... Ioane, -ti multumesc, zise ea, strangand mana lui, care sta pe scaun fata- n fata cu ea, ai fost in acea sara si tu. Sarman copil! Cat ai pierdut!

— Eu n-am fost, n-am putut, Poesis, intreaba pe domnul daca n-am cazut in zapada nesimtitor, pe calea de-a veni la voi. Domnului ma-nsotea.

— Domnul? zise ea surazand cu tristete. Dar tu ai fost... nu te-am vazut in fereastra?

— Va sa zica am fost, zise el incet si miscat, va sa zica am asistat la expirarea ei. O, Tomo, cat rau mi-ai facut. Sa ma-nseli, sa-mi spui c-am visat. Mi-o imputam de-o crima ca nu venisem, dar acum... sunt scuzat inaintea ei in ceruri... ea stie... eu am fost... Dar de ce nu mi-ai spus-o? M-as fi intors de unde eram noi si...

— In starea in care erai? zisei eu. De-ai fi venit, Ioane, azi nu raspundeam de mintea ta si de viata ta, lucruri la care stiu ca nu prea tii, dar la care era datoria mea de-a tine.

— Sarman copil! Cat esti de nenorocit! Eu as fi nebunit de mult! zise ea, plecandu-se si sarutand fruntea cea curata a lui Ioan.

Fruntea lui ramase linistita, dar se acoperi c-un nour de vise.

— O voi urma, zise el incet si miscat, si ochii sai se umplura de lacrimi, o voi urma in curand.

— Taci, zise ea, sa nu ne-ajuda! Arata cu ochii la tata-sau, ce statea pierdut in durerea lui muta si adanca.

Mai staturam catva... foarte putin... s-apoi ne-am intors inspre casa... Inima mea era inecata-n raze, sufletul meu — imbatat de-o dulceata nemarginita si plin numai de-un chip, de-unul singur... Poesis! Ioan se despartise de mine. Eu intrai in casa si, trantindu-ma dinaintea mesei cu carti:

— Poesis, murmurai rapit, te iubesc! Am visat... am cantat, am scris, toate despre ea... fiinta mea era plina de-un singur vis... mintea mea nu vedea alt chip decat pe-acel inger de marmura: "Poesis!"

L-am cautat pe Ioan si-am cercat a-i spune. Dar el devenise tacut si respingator... ne'ncrezator catra orice. Isi radea de cer si de Dumnezeu; despretuia oamenii, incat ti s-ar fi parut ca sub zdrentele lui rade un rege sceptic si crud ca Satana. Nu mai puteam vorbi cu el. Il intrebai numai intr-o zi despre imprejurarile acelei familii.

— Mizerie, zise el, mizerie, soartea sufletelor mari, sufletelor de ingeri... pe cand cei mari, idioti in marirea lor, se primbla in trasuri aurite. O! acesti mari! n-ar putea ei sa incurajeze, sa sustie pe acel batran poet ce-si hraneste viata cu visuri, ce moare de foame cu tot geniul sau, care e silit sa-si lase fetele sa umble goale si sarace pe strade, astfel incat prostitutia imbracata in matase rade cu hohot pe urma virtutii zdrentuite? O, prostitutia si rusinea se-ngroapa-n morminte de marmura si-n sicrie de plumb acoperite de catifea, pe cand virtutea doarme somnul ei etern intre patru scanduri de brad. Si la ce exista virtute, la ce? Pe teatru cu virtutea, cu nobletea — ce-nsemneaza acei oameni de nimica, care-ntr-o lume de rai, de fatarnici, de egoisti fac pe virtuosii, pe nobilii, pe sufletele caste. Poate oare virtutea sa-nvinga viciul... Invinsu-l-a vrodata? Cand? Pe teatru, pe scena cu virtutea, nu in viata practica, unde-ti trebuie miselie ca sa nu mori de foame, si parerea, numai parerea omului onest ca sa mori fericit si neplans de cei ce raman in urma ...mai ales daca lasi avere. O! am vazut scene unde mama ascunde testamentul tatalui in sanul ei, de frica fiilor ei, ce, aproape cu cadavrul ne'nmormantat inca, cauta cu ochiri umede, in sa de sarpe, testamentul raposatului. Am vazut asemenea scene, unde sotia lesina numai pentru ca letargia si libertatea ce da paloarei sale ii sade bine. E infam tot ce e om... Nu cred in aceasta bestie rautacioasa care se trage din maimute si care si-a adus toate obiceiurile ale strabunilor ei.

— Taci, zic eu! Sofia ta n-a fost femeie?...

— Femeie, ea? zise el, surazand amar — ea, femeie? Aiurezi! Un inger a fost, un inger cum il cugeta Dumnezeu numai o data in mijlocul eternitatii sale fara margine. Ce e femeia? Acest om ce traieste pentru a-si spoi fata cu colori, vorba cu minciuna si ochii cu lacrimi inselatoare? O sfinx ce plange cand te trada, ce rade in inima ei cand ochii ei sunt plini de lacrimi. O, ea n-a fost o femeie... Protest in contra numelui.

Asta era dispozitia lui Ion in urma mortii Sofiei. Mult timp in urma, el, desi cu inima sfasiata, desi cu sufletul turbure, in sa cu fruntea sa de artist etern senina, nu te lasa sa intrezezi nimica.

Eu, din contra, care vazusem figura frumoasa a acelei fiice a pamantului, a acelui inger blond, eu il visam zi si noapte, si mi se parea ca atuncea cand ingenuncheam la o icoana neagra de lemn din biserica noastra, cand dascalul murmurata in strana lui rugaciuni intr-o limba veche si mai mult slava, pe cand preotul in altar isi inalta slabele sale maini spre ceruri, mie mi se parea ca mohorata rosie icoana a Maicii Domnului din iconostas lua conture din ce in ce mai albe, fata sa cea stearsa si ne'ntelesa devenea ca suflata de-argint trandafiri, parul sau acoperit de marama brodata cu aur parea ca undoia in lungi si dezordinate bucle blonde ca aurul, ochii sai stinsi de vreme pareau ca lucesc ca doua flori vinete, iar buzele sale sante, galbene si inchise pareau, rozate, a murmurata vorbe, pe cand haina cea plina de falduri si rosie devenea in ochii mei painjeniti alba ca gazul cel alb. In biserica, in locul maicii lui Dumnezeu, eu priveam, prin lacrimile mele amare de amor, pe acel chip drag inimii mele, pe Poesis.

Cine era ea? Ce era? Cu ce se ocupa? Actrita de mana a doua, de la un teatru de mana a doua, ea juca subrete, desi pasul si atitudinea aratau pe tragediana. Teatrul era intr-un suburbu al orasului, zidit de scanduri in mijlocul unor grupe de arbori care formau, in complex cu altii mai departati, un fel de gradina sau, mai bine zis, padurice.

Pe-o usa la capat puteai privi pe scena, cu toata crasa ei dezordine naintea reprezentarii, cu boschetele a caror verde e amestecat cu pete rosii, roze adica, cu banci ce stau inca trantite pe scena, cu fondaluri ce spanzura pe la jumatatea scenei, cu fundul in care vezi inca stand mobilele gramadite una peste alta, candelabre peste scaune, mese culcate cu picioarele-n sus pe canapele, oglinzi intoarse cu sticla spre perete, scoarte invalatucite, rechizite aruncate una peste alta, si-n stanga, si-n dreapta cabinete de scanduri numite garderobe, in care se- mbraca si se spoiesc actori[i] si actritele.

Intrai si eu pe scena, printre multimea cea foitoare de masinisti care se-njura unii pe altii, si m-apropiai de una din cabinele de scandura in care stiam ca se-mbraca ea. Printre spaturile scandurii am privit si eu inaintea. Sarmana copila! Abia-i murise sora-sa, si ea trebuia sa joace un rol vesel. Putin alb trebuia fetei sale celei de-o albete palida, o lina adiere cu rosu ii dete un fel de reflect trandafiriu asemenea [cu] al luminii serii. Sanul ei era acoperit numai c-o usure camasa de gaz care trada mai mult decat acoperea pieptii cei mai rotunzi, mai albi, mai mici, ce pareau sculptati intr-o marmura de argint de mana unui sculptor orb, caci, vazand, n-ar fi putut decat sa sfarme de gelozie opera sa. Ea juca pe-un inger, intr-o feerie fara de inteles cu dei ex machina, care placea si era frumoasa numai pentru ca persoanele ce jucau in ea placeau si erau frumoase.

Isi pusese aripile albe; isi gatise complet toaleta si, pe cand orchestra incepu uvertura cu rugaciunea din Norma, Poesis cazu pe scaun intr-o atitudine visatoare, cu capul lasat peste umere si cu mainile unite, astfel incat nu te-ar fi prins mirarea daca, rapita de acel cantec ce suia la cer, ea s-ar fi urcat incet, incet, nemiscata si trista, ca sufletul unui inger suind, la ceruri, purtata ca pe nesimtite de aripile ei albe-argintii.

Eu stam si-o contemplam. Voluptatea acelu san de marmura, visatoria acelei fete palide indreptate spre cer, acele maini mici si albe unite ca pentru rugaciune, acele brate rotunde, goale, fragede, lasate in jos ca si cand ar fi denuntat desperanta, acel corp ce sta sa-ngenunche, acele aripi ce stau sa se miste si s-o duca — toate astea faceau un singur chip, un singur corp frumos, dulce, ideal — Poesis!

Dar clopotelul cel amortit al sufletului zgarie aerul scenei si eu ma departai de cabina, pentru ca sa nu observe cumva ea ca eu surprinsesem frumusetea ei in forma sa cea mai plastica si mai divina. Ea iesi in curand din cabina. Ma vazui si surase; eu incercai sa invent un compliment cat se poate mai nestangaci.

— Ce te-a adus in atmosfera asta ce miroase a colori de ulei si ulei de lampe? zise ea surazand.

M-am rosit si-mi plecasem ochii ca un baiat din scoala surprins asupra gainilor de hart[i]e ce le face intr-ascuns si pe sub banca. Dar luandu-mi inima-n dinti, pentru ca, in fine, trebuia...

— D-ta! zic.

— Eu? Glumesti, zise ea... si albul dat pe fata nu putu opri ca fata ei sa se inflacareze ca focul.

Fondalul se lasa cu desavarsire la pamant, si noi ramaseram dupa el.

— De cand te-am vazut, urmai, apucandu-i mana, ochii mei au orbit de lumina ta si inima mea s-a-nchis pentru toata lumea din cauza amorului pentru tine. Poesis, am uitat cartile colbaite, stiinta si poezia, idealele uneia si-a alteia, de cand ai aparut tu inaintea mea. Nu stii, nu poti sti cat te iubesc. Tot ce e frumos azi pentru mine, azi se-ntruneste-n tine: floare si pasare, primavara si basm de iarna, albeta Nordului si flacara Sudului, toate, toate idealele pierdute le regasesc intr-un singur chip, intr-al tau!

— Replica, zise ea repede si turburata.

— Ma iubesti? zisei eu, ingenunchind si retinand-o cu furie.

— Da, zise ea turburata, surazand, rosind, dar fugind totodata dinaintea mea acolo unde-o chema replica ei, astfel incat auzii vocea ei, de-un timbru umed si copilaresc, patrundand scena, si publicul ce aplauda entuziasmat la aparitia acestui inger pamantesc.

Eu ramasesem in genunchi si cu mainile unite dupa fondal si sorbeam cu tot sufletul meu notele de argint a vocei sale ce veneau pana la mine. Eram zdrobit de fericirea mea. Pe cand stateam extaziat, cu capul plecat in pamant, rapit ca de-o suvenire si setos sa mai

ascult vocea ei, ce incetase, aud in dreptul meu un fosnet de rochie... imi ridic ochii... era ea... Se uita cu o mila nemarginita, c-un amor nemarginit asupra figurii mele ingenuncheate.

— Poesis, soptii eu, ridicandu-ma si intinzandu-mi bratele. O clipa, si zacea ca inmarmurita pe sanul meu, incunjurand cu bratele ei albe si goale gatul meu. Cu buzele mele cautam fata ei, ce se ascunsese pe pieptul meu, dar in acel moment ea-si desclesta un brat al ei demprejurul gatului meu... imi atinse cu dosul mainii gura mea insetata, apoi, intorcandu-se, disparu surazand. In zadar intindeam plin de dorinta bratele mele spre umbra ei fugitiva... Ea zburata.

Se-ntoarse inapoi.

— Copilul meu, zise ea c-un aer serios, netezindu-mi fruntea. Acompaniaza-ma pan-acasa. Tatal meu e in orchestra, el tine violoncelul... pana la actul al patrulea e inca mult... apoi el vine singur acasa. La revedere! zise ea, intrand in cabina si rosindu-se usor, ca si cand s-ar fi rusinat de ceea ce zisese.

lesi in curand, schimbata in hainele ei de totdeauna si invelita intr-o scurteica blanita, care-o prindea de minune, si c-o palarioara de catifea in cap.

— Uite! na legatura! zise ea, dandu-mi in mana o legatura. Iesiram pe portita de din dos a teatrului si-n curand ajunseram campul, in care se vedea de departe casuta batranului muzicant, a carei ferestre ardeau in noapte ca doua placi de argint. Era asa de tacuta si alba campia, era asa de rece si senin aerul, era asa de fierbinte si intunecat amorul meu! Mergeam cu ea alaturi, cu ea, care trecea, un suflet cald si tanar de copila, peste campia ninsa si batrana... In acel moment vedeam in ea totul... idealul meu, ingerul meu, femeia mea. Femeia mea... cand imi imaginam ca aceea copila dulce si blanda ce trecea alaturi cu mine putea sa ma numeasca vrodata barbatul ei, un farmec ne'nteles, o caldura ca aceea a camerei incalzite in timp de iarna, un aer imbalsamat, apasat, familiar trecea prin noaptea cea pustie si rece a sufletului meu. De douazeci de ori eram sa ma repad s-o strang in brate c-un amor copilaesc si nebun, de douazeci [de ori] zambetul ei mustrator si viclean, care parea ca ghiceste tot ce se petrece-n mine, isi radea de incercarile mele.

In fine ajunseram la casa. lute si gratioasa, ea sari nebunatic gardul si disparu razand prin arborii cei ninsi ai gradinii, eu o urmai -si intraram prin usa de din dos a casei, ce da in gradina, in tinda intunecoasa, in care lucea intr-un colt gaura cheii de la usa camerei iluminate. Intraram inlauntru. Lumina ce-o arunca caminul cu oblonul deschis era roscata, aerul cald, si un miros de cafea prajita, imbatator, facea ca aerul si lumina din casa sa doarma pareca. Singura schimbare a casei era ca pianul venea acum de-a lungul peretelui de langa fereastră, astfel incat clapele sale veneau tocmai alaturi cu fereastră, in care stau oalele cu o roză rosie si- nflorita si cu un palid crin, ca o copila inamorata, si stralucit ca argintul. Ea-si arunca blana de pe sine si ramase intr-o rochie cu talie, de matase sura. Talioara ei subtire, s-o cuprinzi cu mana, zambetul si ochiul ei cel viclean, apoi un fel de slabiciune molateca, ce cuprinsese toate miscarile ei ca adorminde, faceau ca ochii mei sa se aprinda de-o dorinta nemarginita si ne'ntelesa. Am tras un fotoliu fata cu caminul ce ardea si raspandea o caldura molesitoare si am silit-o mai mult sa se arunce in el. Lumina rosie ce-o revarsa focul sobei peste fata si fruntea ei palida, zambetul ei trist si vesel ce parea ca acorda totul, genele ei deja pe jumătate inchise... si eu, ce ingenuncheasem in fata, tiindu-i amandoua mainile cu mainile mele si uitandu-ma cu sete si cu amor nemarginit in fata ei.

Am cuprins cu amandoua bratele gatul ei, eu insumi ma ridicam incet, incet, ca poate sa-i rapesc o sarutare lunga si fermecata. Dar ea paru ca se trezi din visaria ei molateca si somnolenta... Isi deschise pe jumătate ochii, ma respinse cu blandete si, lovindu-ma peste frunte, surazand, zise:

— Copil ce esti! Du-te! Apoi, desfacandu-se cu o sila de putere gratioasa din mainile mele ce tineau pe-ale ei, ea se duse de se aseza pe fotoliul de langa piano si deschise coveltirul. M-am repezit si la fotoliul acela si, aruncandu-ma in genunchi, am cuprins cu betie talia ei cu amandoua mainile si-mi apasai capul ametit de amor in poalele ei. Astfel, in atitudinea aceasta, ea-si intinse bratele pe clape si-ncepu sa bata clapele cu o vioiciune melancolica; era un vals turbat, inamorat si trist, a unuia din maestrii germani, ce ma

ametea, ma tampea si mai mult. N-auzeam note si armonie ci numai un vuiet melancolic si voluptos, care se pierdea incet, incet.

Imi ridicam capul, priveam cu atata amor in fata ei rosita de caldura si stransoarea bratelor mele, simturile mele erau imbatate si nu puteam raspunde de ele de iritate ce erau, privirea mea era un foc, stransoarea mea o turbare.

— Poesis, zisei cu voce inecata, te iubesc!

— Tst! tata-meu! tipa ea incet, sculandu-se si razimand mana dreapta de marginea ferestrei.

Ma sculai din genunchi la aceasta veste neasteptata. Ea rupse floarea de crin din oala din fereastră si apasa cu ochii mai inchisi o sarutare arzanda pe floare — astfel incat se paru ca albul cel d-argint al crinului se roseste, apoi c-o expresiune limpeziata de amor mi-o intinse cu bratul stang mie. Am depus si eu sarutarea mea pe acel crin ce nu putea fi mai alb si mai curat decat fata verginei mele mirese — o sarutare de foc, o sarutare eterna! Ma repezii spre usa... dar ma-ntorsei in prag si- o priveam rapit cum nalta si subtirea ei statura sta ca razemata c-o mana de piano, privind in urma mea. Inca o privire si-am iesit, caci auzeam pasii batranului trosnind pe din fata casei, pe cararile inghetate ale bataturii. Iesii pe din dos si, trecand prin gradina, sarind gardul, am trecut ca purtat de vant peste campie, fericit si aprins... si intrand in chilia mea cea umilita, ma simteam fericit ca un rege asupra acelor camarazi horainzi. La lumina fumeganda a lampei am scris versuri, ce le-am gasit in urma ratacite printre hartiile mele si pe care ti le citez intocmai:

„Cand sufletu-mi noaptea veghea in extaze
Vedeam ca in vis pe-al meu inger de paza,
Incins intr-o haina de nori si de raze,
Miscand a lui aripi pe capu-mi aprins,
Dar cand te vazui intr-o palida haina,
Copila cuprinsa de dor si de taina –
Fugi acel inger de ochii-ti invins.
Cum marea ce doarme profunda si lina
Reflecta in sanu-i de-amor si lumina
Pe soare, ce trece in calea-i divina,
Varsand ziua de-aur in umedu-i san,
Astfel tu, copila, tu, vis de iubire,
Din negrele-ti stele, o dulce zambire,
Din sufletu-mi noaptea schimba in senin.”

Cine era fericit ca mine? Pierdut in visari fara fine, parea ca fiecare floare si fiecare stea e sor' cu mine, sor' dulce, surori amantei mele. Adeseori, in nebunia [mea], uitam pe Dumnezeu, visam ca eu is lumea cu miriade stele si cu miriade flori, si-mi parea ca-mi plec albastrele mele mari si instelatele mele ceruri, muntii mei cei negri si vaile mele cele verzi, noptile mele cele lunatece si zilele mele cele de foc, imi parea ca le plec toate si le-nchin cu tamaia vietii lor unei palide umbre de argint, ce-mi parea centrul lumii, umbra ce cobora razele soarelui ca pe-o scara de aur — umbra Poesis! Adeseori imi parea cum ca Eternitatea nu mi-ar fi destula s-o ador si ca, imbracat in haina mortii, eu, in lupta cu batranul timp, ii rumpeam aripile si-l azvarleam in uitare! Altadata limbile mi se pareau neroade, vorbele fara inteles... orice vorba ce nu o puteam referi la ea imi parea o nerozie, si o nerozie sa cuget asupra-le... mintea mea incetase de a-mi interpreta intelesul vorbelor... uimit si nebun, vedeam in inchipuinta fiecarui concept numai palidele conture a divinei sale umbre.

Dar acest amor timid ca al columbilor de argint cade in anul durerii 48. La ce trebuia sa cada atuncea? La ce? Oare [nu] putea anul acesta sa treaca fara amoruri? Incepuse a fierbe in toata Transilvania, si primavara cea vergina a adus flori frumoase si zile de aur, inasa pentru ghicitorul profund ce-ar fi cutreierat campiile inflorite ale Transilvaniei ele s-ar fi parut profunzi si intunecati ochi de mort. Asprul arhangel al razbunarii parea ca patrunde prin aerul ei cel ametit si bolnav. Ungurii cugetau inca o data, dar astazi pentru ultima oara, cum ca

prin uniune si furci vor stange pe romani de pe fata pamantului, credeau cum ca vor putea unghiuri piatra rece si izvorul vergin, ca vor putea unghiuri codrul cel batran si maiestos, ca vor putea pune ideea uniunii ungare in creierii cei batrani si infricosati ai muntilor, creieri ce incepeau, ce incepuase a se infierbanta de-o idee uriasa si sublima: Libertatea. Ei credeau, si au crezut-o pentru ultima oara, cum ca batranii si inviforarii garzi ai cetatei Transilvania — muntii cu capete de piatra — vor dormi si-acum somnul lor etern, nu se vor trezi la urletele cele false ale descreieratilor care inventau imperii si 16 milioane de unghiuri, care din fericire pentru lume nu exista decat in oarbele fantasmagorii ale unor nebuni. Ci garzii regi s-au trezit. Freamatul codrilor ce dezghetau din seculara lor amortire freamatul aripelor de fier ale vulturului roman a speriat pe inamici — azi ii sperie somnul acestui vultur, caci nu stiu la a cata putenta va ridica acest somn puterile sale. O, inamicii nostri s-au temut totdeauna de noi, dovada ca secol cu secol a conspirat pe fata si-ntr-ascuns contra existentei noastre, si aceste conspirari toate n-au servit decat spre a ne impietri, spre a ne-ncremeni in existenta noastra. De ne punea alaturi cu ea, de ne deschidea amandoua portalele de aur ale privilegiilor si ale drepturilor ce erau numai ale lor, cine stie daca, molesiti si rasfatati, nu deveneam unghiuri. Compatrioti, va multumim pentru ura voastra seculara si ardem de nerabdare dupa ocaziunea in care sa v-o multumim astfel incat s-o tineti minte pentru eternitate. Cat pentru patria ce voi o numiti maghiara, cata sa aiba cineva insolenta unui unghiur pentru de-a o mai numi astfel — cat pentru noi cata sa aiba cineva ignoranta unui Rössler, care ne face imigrati, astfel inasa incat cei imigrati sa fie 10 milioane, iar cei din izvorul emigrarii numai 800.000. In fine, insolenta unghureasca sau ignoranta pedanta nemteasca; una din doua e de trebuinta pentru fictiunile mari ale imperiului unghuresc si a nimicniciei romanilor. Si ce-au adus peste Transilvania cu scalciatele lor idei? Moartea cea oarba care-i secera cu miile si ura cea cumplita a celorlalte popoare contra a tot ce-i maghiar! Si toate astea le propagau desertii in numele poporului maghiar care, bun si bland cum sunt toate popoarele, pana-n marginile unde nu l-au ametit, parea predestinat sa traiasca in pace si-n fratie cu romanii. Dar ei au explicat rau si fals foile cartii Destinului si au patat sirurile sale cu sange. Senina dictiune a lui Dumnezeu: ...traiti in pace, caci sunteti singurele natiuni eterogene in oceanul panslavismului, aceasta dictiune unghurii trebuiau s-o intoarca si s-o traduca spre pierzarea lor. Ei au vrut-o, nu noi!

In tara toata miscarea romana — antiunionista fierbea in clocotul cel mare.

Adunarea din duminica Tomei, preparatorie, fusese; fusese si adunarea cea mare din Campul Libertatii, unde flamura reinvierii sfasia aerul cu tricolorul sau. Virtus romana rediviva!

Luasem parte cu Ioan la toate acele manifestari de viata ale natiunii — etern unice in felul lor — si apoi ne-am intors la locul turbure a studiilor noastre. Dar cine mai putea studia ceva! Capetele noastre prinsese foc, fata cea palida a lui Ioan se-nrosise de-un rosu officos si bolnav, caci in inima lui fierbea amorul cel mare al natiunii.

Ma dusei la Poesis. Noaptea era lucie si dalba, aerul parea nins de razele cele argintii si inamorate ale lunii, care se pierdeau prin verdele intunecos al arborilor si tufiselor risipite din gradina ei. Ma asezai pe-o banca si cugetam; D-zeu stie de ce eram trist! Cu mainile unite si lasate lenes peste genunchi, cu fruntea plecata si cu parul risipit peste ea, astfel sedeam in gradina ei si gandeam lucruri de care nu-mi pot da cont, pe cand luna, lunecand alene printre nourii de argint ai cerului albastru, gandea si visa ce nici un om nu stie. Un fosnet usor prin cararile nisipite ma trezi din reveria mea. Era ea. Un negligé ce parea o negura de argint scaldata in albeta sa fantastica si diafana figura ei nalta, mladioasa, subtire ca o elfa de mare. S-apropiase de mine; in momentul cand o vazui, ea se aseza molateca pe genunchii mei si-mi saruta ochii mei, ce se inchideau de-o visarie profunda, caci nu-mi venea a crede ca e ea, fantastica zana a visurilor mele indelungate. Ii luai capul ei cel blond intre mainile mele si privii la el. Ce trist era acel cap, ce palida fata aceea, ce infundati acei ochi albastri!

— Poesis, zisei, esti nenorocita? Ce palida esti, copilul meu! Tu suferi! Tu plangi!

— O, dac-ar fi sa plang numai eu... Dar sa tacem despre asta. Tomo! poate ca azi ne vedem pentru ultima data.

— Ultima data? Aiurezi, Poesis! Ultima data?

— O, copilul meu, de-ai sti ce nenorocita sunt, zise ea, cu ochii plini de lacrimi, inlaturand cu mainutele ei albe parul negru de pe fruntea mea si arzand cu buzele ei contrase de plans fruntea mea intunecata. Ce nenorocita sunt, fara ca sa ti-o pot spune tie. Daca te pot ruga ceva in numele maicii tale, in numele acelui inger curat, uita-ma! Uita-ma, cel putin pana ce voi muri... Dupa ce voi muri...

— Poesis, pentru D-zeu, ce va sa zica asta? Spune-mi ce ai?

— Ce am? Nu-ti pot spune ce am. Dar sa uitam asta... sa le uitam. Ce frumos esti tu in asta sara. Parul tau pare a fi de eben si ochii tai diamanti negri! Ce frumos e iubitul meu... iubitul meu? Nu al meu...

— Nu al tau, Poesis?... Tu nu esti a mea, ingerul meu cel blond? Aide, poate c-ai plans unde-am lipsit atata vreme, de-aceea oare sa nu mai fiu al tau? Poesis, aceasta patrie va fi a mea, ca si a inamicilor nostri; atunci tu vei fi femeia mea, frumoasa mea femeie, zana gradinioarei mele, matroana vetrei mele parintesti, mama copiilor mei! O, ce frumoasa esti tu... ce mult o sa te iubim noi... eu si cu tatal meu cel batran, pietrarul! Tu vei scutura praful de pe cartile mele, a lucratorului cu spiritul, tu vei netezi cu mana ta molateca si alba cretii de pe fruntea mea, tu c-o sarutare vei insenina-o! Si o sa te iubesc, o sa te iubesc cum imi iubesc patria, cum iubesc pe Dumnezeu! Poesis!...

Prin straturile de flori roiau fluturii noptii... arborii infloriti isi plecau ramurile ingreunate de flori albe si roza pe fruntile noastre -parfumul imbatator al primaverii umpluse cu suflarea sa racoara si virgina piepturile noastre, gura-n gura ii sorbeam suflarea, ea, cu genele jumătate închise, nu rezista defel dezmiardarilor mele melancolice... numai luna veghea ca un dulce soare de argint asupra indelungului nostru amor!

A doua zi, sculandu-ma fericit de pe patul meu cel vartos de paie si aninandu-mi mantaua de umere, incepui sa colind stradele orasului: o cocarda tricolor-roman in butoniera, palaria larga, cam intr-o parte, fata mea palida, ce arata osteneala, zambea, si-mi taraiam bastonul pe prundul marunt al stradelor fluierand printre dinti o arie, nu mai sti care.

Deodata auzii in urma mea sunetele monotone ale unei muzice mortuare. Imi intorsei capul, statui in loc si, luandu-mi palaria, fata mea se intrista putin cate putin. In urma mortului venea o trasura, si-n ea, in rochie lunga de matase neagra, o fata palida incadrata de par de aur, fata cunoscuta mie, puteam sa n-o recunosc?... Era ea... Poesis!... Cu toate astea nu putea sa fie ea. Paloarea mortala ca aceea a peretelui, parul cel blond, fata era a ei... dar ea in acea pompa?... Ea, asa de saraca?...

Dar in trasura a doua? Cine era? Doi dandy din cei mai corupti ai orasului, care radeau in convoiul mortuar, imbracati cu pantaloni de calarie stramti, cu veste vinete, cu legaturi rosii, cu jachete galbene, cu palarii largi si cu cate doua lanturi de orologii. Secele fete de maimuta radeau rasul cel amar al desfranatilor sceptici, intr-un convoi care numai rasul nu era apt de a-l excita.

Ratacit, in neputinta de-a-mi da cont de ceea ce cugetam si simteam, urmarii convoiul pana la biserica. Multimea se gramadea la usa si-nauntru. Eu patrusei izbind cu coatele fara crutare in toti ce-mi sta in cale; in ochii mei rataciti, in imprejurarea ca nu-mi ridicasem palaria intrand in biserica, in pumnii mei stransi, in dintii mei ranjiti intr-un ras salbatic o fi fost ceva straniu care indrepta ochii lumii spre mine.

— Un nebun! sopti unul asa de tare incat il auzii, insa, in noaptea turburarii mele, acel glas nu mi se parea aievea, nici mi se parea ca sunt intre oameni... mi se parea din contra ca sunt singur, cuprins de spasmurile unei viziuni teribile, caci nu vedeam decat cosciugul ce mi se parea plutind prin aer, nu vedeam decat pe ea topita de plans, alintand dupa cosciug de bratul unui om. Ochii de foc a lumanarilor de ceara dansau prin aer in noaptea bisericii ca stele murdare si rosii... mortul din cosciugul descoperit parea ca se stramba la mine si murii cei negri si reci ai bisericii taiau fete urate si crepate prin pereti, cu ochi negri si cu capete strambate de turbaciune!

— Cine-i acel om? strigai din toate puterile mele, cu toate ca parea ca un demon cu degete de lemn imi strangea gatul!... Ma rezezii la el... dar un cioclu ma pocni cu pumnul in frunte, incat imi scaparara ochii scantei verzi si cazui ametit pe spate.

Nu sti cat am zacut astfel, cand m-am trezit insa eram culcat pe-o banca de piatra din coltul bisericii si la capul meu veghea Ioan!

— Cine-i acel om? fúra primele cuvinte ce le putui pronunta.

— Cine!... Ce treaba mare... cel ce-o intretine pe dansa... un conte, mai stiu eu!... Da-o dracului... nu e femeie?... putea sa fie mai altfel de cum sunt toate? Aide de- aicea!

El ma lua in brate si ma scula drept in picioare. Luandu-ne de brat, iesiram la usa bisericii, la care sta batranul sacristan si vro doi cersitori zdrentuiti. Plecaram stradele-n sus si Ioan ma duse la el. Camera sa era mica si-ntunecoasa, si intunericul ei mai era ridicat inca prin un perete ingust, acoperit cu panura neagra in mijlocul carei era o cruce alba. In genere insa camera sa respira eleganta fina si artistica, care contrasta foarte mult cu hainele sale mai mult unse si rupte. Cartile aurite si legate stateau in sir pe-o masa acoperita cu rosu, pe care stateau risipite creioane, pensule, palete si colori in cutii mari sau unse pe teste de scoici marine. Ma trantii pe-un scaun, aruncand o ochire numai indiferenta pe toate aceste obiecte ce-ntr-alfel de dispozitiune mi-ar fi parut poate stranii. De-o lature-a panurei negre spanzura un canaf alb de-un snur asemenea alb...

Ioan apropie un scaun de-al meu si s-aseza astfel incat pieptul ii venea drept in umarul meu cel drept, apoi, incunjurand c-un brat grumazii mei, iar cu cellalt pieptul, el isi pleca fruntea pe umarul meu drept si-mi sopti la ureche:

— Azi rump orce legatura cu viata, azi rump legatura de amicie cu tine, legatura de amor cu umbra, cu aducerea-aminte a Sofiei. Tomo, de azi inainte eu nu mai sunt al meu. Eu ma duc si te las pe tine aicea... dar inainte de-a merge voi sa-ti arat in ce consista nebunia vietii mele, caci tu n-ai stiut ca eu sunt pictor.

El se scula si, tragand snurul alb de la panura neagra ce sta drept in fata, vazui pe perete un cadru ce-mi parea viu. Ochilor mei turburi le parea viu in adevar. Era Sofia. Parul ei cel cenusiu, adunat intr-o coroana ca o citadela pe frunte, ochii ei profunzi, negri, straluciti, fata ei musculoasa si palida, buzele subtiri si vinete... era Sofia... in toata frumusetea ei cea originala... blonda, pe care numai Sudul o cunoaste... Ioan isi impreuna mainile si se uita in extaz la acel portret mare ca-n viata... Ochii sai ardeau, buzele lui tremurau, eu stam speriat, uimit si ma uitam ne'ncrezut de realitate la aceasta scena in care portretul parea viu, real, si Ioan numai o umbra moarta in care traiau doar ochii cei infocati.

— Sarman cadru viu, sarmana opera a imaginatiunii mele! Ce greu a fost sa te creez din haosul durerilor si a disperarilor, ce cumplit e sa te sparg acum de stanca cea rece a desteptarii mele! Dar te sparg... caci tu esti singurul lucru ce ma leaga de viata si de trecut.

El scoase un pumnal ascutit si mic din sanul sau si sfarteca cu o cruce curmezisa tot portretul, astfel incat panza se-nvalatuci in catepatru partile de cadrele de lemn aurit a portretului si sub el ramasese gol peretele alb. Ochiul sau era sec, surasul amar, caci lupta fusese crunta.

— Tomo, zise el, eu ma duc, cu toate ca nu te oblig sa ma urmezi. Ramai tu aicea, in casa mea, aicea vei trai comod si neturburat de nimeni, cum am trait eu, dat cu totul nebuniei mele, picturii. Trasura ma asteapta de mult... adio! Amicia mea, gandeste ca n-ai fi avut-o niciodata si te consola! Adio!

O data-nca-mi scutura mana si zbură pe scari in jos. Trantii usa dupa el, ma trantii in pat si apasai capul afund in perini, cu fata-n jos, abandonandu-ma cu totul durerii celei mai crude. Cat oi fi stat astfel, in nesimtire mai mult, nu stiu... cand m-am desteptat insa era noapte profunda si orologiul vuia o ora dupa miezul noptii. Aprinsei lumanarea si, sarind la portretul sfartecat al Sofiei, incepui a combina panza... dar totul era in zadar. Langa camin erau lemne multe si risipite. Le trantii in soba si aprinsei un foc cumplit, trasei o mica sofa rosie fata cu focul, cu cugetarea decisiva de-a astupa soba nainte de-a se potoli focul, astfel incat sa ma sinucid cu carbon. Am stins lumanarea si m-am pus in fata flacarilor ce linguseau gatul caminului cu rosii limbe de balaur. Privind in flacari, cu picioarele intinse si cu capul pe piept, viata mea toata mi se parea un fantastic vis de nebun, fara inteles si fara tinta, in limbile de flacari vedeam pareca arzand toate cugetarile mele, zilele mele, visele mele de fericire. Cand focul nu mai era decat o gramada mare de carbuni acoperita cu flacari vinete, atunci astupai soba si, asezandu-ma in fata zgurii, imi inchisei ochii spre a adormi de moarte. Vantul urla afara cumplit si ploaia cadea marunta si rece pe geamurile ferestrei... Parca vantul cu norii, tunetul si ploaia faceau nunta lor salbateca in regiunile cele negre a- nnoratului cer de noapte. Prin suierul cel monoton, desi puternic, al vantului am

adormit si simteam, pareca, cum creierii mei se paraliza de carbon. Murisem! M- am trezit deodata intr-un codru verde ca smaragdul, in care stancile erau de smirna si izvoarele de ape vergine si sante. Printre arbori cantau privighetori cu glasuri de inger, prin carari rataceau umbre diafane si fericite si se pierdeau prin verdura intunecata a dumbravilor sante. In departare vedeam o dumbrava de aur care, cu freamatul frunzelor sale, canta o melodie molateca si lina ca aceea a undelor adormite. Intre toate umbrele sante si albe numai eu aveam corp...

Ratacii ce ratacii prin padure, pana dedei de un rau cu undele de argint, in mijlocul raului o insula incunjurata de ape, cu paduri si gradini din a caror mijloc se ridica la ceruri o biserica nalta cu cupolele rotunde, toata de aur gravat ce stralucea astfel caci soarele cerului curat se oglindea in cupola cea mare a bisericii. La tarm era o barca de aur... Eu ma suii intr-insa si, spargand cu lopetile undele de argint ale raului, ajunsei la malul insulei. Aicea totul tacea, nu cantau pasari, nimica, numai din biserica s-auzea un cantec incet, trist, mormantar, ca bocetul cel inadusit langa patul murindului. Intra, prin portalele de aur ale bisericii, inauntru. Pe jos, marmura alba ca laptele, pe sus, arcadele nalte de aur, stalpii de aur... iconostasul cu icoane nalte si palide de santi si ingeri de-o frumusetate suprapamanteasca, ce pareau suflate pe panze de argint, in altar — o masa de marmura cu sfintele Taine... In biserica nu era nimeni jos, ci numai sus in cor cantau calugarite cantece de mort... Cand dintr-o usa vazui intrand cu lumanari de ceara alba-n mana chipuri palide cu val lung, alb, ce acoperea si capul, astfel de palide incat fata se confunda cu albul hainelor, ci numai ochii stinsi ca de sticla se miscau tristi in orbitele lor. Ei se miscau incet, incet pan-in mijlocul bisericii... Eu ma ascunsei dupa o coloana de aur, cu groaza. Printre ei vazui o umbra... un batran cu parul alb, cu fata ratacita si trasa, lumanarea sa ardea si el privea in ochiul lumanarii cu buzele stranse si cu ochii ficși... Mie-mi pareca ca-l cunosteam.

Razimata de-o coloana, drept in fata mea, statea o fata palida cu fata ca marmura cea vanata... ea-mi zambi trist si-mi facu cu mana... Era Poesis... Poesis! strigai eu... si deschisei ochii. Focul nu era inca potolit... fereastra inasa deschisa, si o vantoasa sufla cumplit prin el. Gandeam c-o fi deschis-o vantul si ma dusei s-o reinchid. Cand ma-ntorc inasa... vad Corpul... s-ar fi insanatosat curand, inasa ceea ce era bolnav in mine, nebun de bolnav, era inima mea. Tot ce-mi aducea aminte de ea... de tradatoarea, le aruncam in foc, care le consuma cum se consuma inima si viata mea. Palid ca o umbra, eu alintam de-a lungul zidurilor orasului mai mult mort decat viu. Falcile mi se-nfundase adanc, albul ochilor se-ngalbenise si negrul era turbure si stins, parul cadea in dezordine pe gulerul uns si nesters a rocului meu — astfel umblam printr-o lume straina, din care nu faceam parte, si cand ma rataceam in vro gradina publica, unde fete rosii si vesele chicoteau imprejur, pierzandu-se prin arbori, eu credeam ca sunt rautacioase duhuri efemere, care-si radeau de durerea mea. Or mi se pareca cum ca-n juru-le radeau morti a caror fete galbene erau spoite cu rosu, ceea ce le facea si mai infricosate, si mai moarte, prin contrastul intre adevarul mortii si-ntre simularea cea spoita a vietii. Alta data ma pomeneam ca ma uitam ore intregi in oglinda si ma strambam la mine singur si, cand ma trezeam din asemenea atonie, ma-nfiora siguranta c-am innebunit si teama de mine insumi. Lucrul de care ma temeam mai mult era nebulia, mi-era frica sa nu- nnebunesc. Adesea ma pomeneam ca privisem, fara sa stiu, cate o ora-ntreaga-n soare si ca ochii mei, orbiti de lumina lui calda, nu mai puteau distinge nimica, ci un haos vanat-rosu pareca ca piroteste si ma- nverteste mereu, pana ce ma trezeam cazut pe iarba campului. Eram tampit, absurd, idiot. Astfel stam adese inmortantat in iarba mirositoare, albastri si mici fluturi de vara roiau prin flori, un soare cald imi ardea drept in crestet, totul era frumos cum is frumoase zilele de vara... eu singur numai nu cugetam nimica. Zile intregi cutreieram campii pana ce dadeam de rau. Acolo, de pe podul lui de lemn, ma uitam in valurile galbene cum zburau repezi, ciora, valuri turburi ca sufletul meu sterp, turburi si neoglingosi ca inima mea moarta. Apa limpede ca cristalul a izvoarelor nu-mi placea, cand dadeam inasa de ea, incepeam a o amesteca cu bastonul pana ce, turburata de pamantul cel negru, era o icoana vie a gandirilor mele.

Dar nu putea sa ramana astfel. Inca o luna de-o viata astfel si stiam ca voi muri... De-as fi murit, ce-mi pasa... cine stie daca adanc in pamant n-as fi fost mai fericit... dar aveam un tata batran si a muri eu insemna a-l baga pe el in groapa.

Intr-o zi frumoasa de vara imi facui legaturica, o pusei in varful batului si o luai la picior pe drumul cel mare-mparatesc. Mergeam astfel printre campii cu holde... Holdele miroseau si se coceau de arsita soarelui... eu imi pusesem palaria-n varful capului, astfel incat fruntea ramanea libera si goala, si fluieram alene un cantec monoton si numai lucii si mari picaturi de sudoare imi curgeau de pe frunte de-a lungul obrazului.

Zi de vara pan-in sara am tot mers fara sa stau defel. Soarele era la apus, aerul incepea a se racori, holdele pareau ca adorm din freamatul lor lung, de-a lungul drumului de tara oamenii se-ntorceau de la lucrul campului, cu coasele de-a spinare, fetele cu oale si donite in amandoua mainile, boii trageau incet in jug si carul scartaia, iar romanul ce mergea alaturi cu ei si pocnea din bici isi tipa eternul sau hais, ho!... Ascuns in maluri dormea Murasul, pe el trosnea de carute podul de luntri, pe care-l trecui si eu... De departe se vedeau muntii mei natali, uriasi batrani cu fruntile de piatra spargand nourii si luminand tepeni, suri si slabi asupra lor.

Una cate una se-aprindeau stelele tremurand in nemarginirea albastra a cerului, cand mai sus, cand mai jos — si luna, balana lor regina, palida ca o mireasa, trecea ca o secere de argint pin norii albiciosi si subtiri. Mai greoaie scartiau carele cu lemne ce veneau din munte; romanii sedeau culcati pe foale in varful carelor sau, mergand alaturi, suierau doine batrane si triste ca suvenirele trecutului. Toate farmecele unei nopti de vara — luna alba si stele aurii, fluierul melancolic si campii ce par a adormi, iar drept in fata, batranii uriasi de piatra, muntii, ce acum pareau incununati de stele ce tremurau asupra fruntilor lor.

Mergeam neoprit prin cararile albe ce duceau crucise prin lanurile, unele inca verzi, mergeam, pana ajunsei in poala racoroasa a muntilor. De-acolo apucaii pe-o pietroasa carare de munte. Pe cate-un varf de deal vedeam arzand focuri mari, si oameni imprejur, din fundul codrilor ce-nconjurau ca o manta neagra-verde umerii muntilor vuia cate-un buciom durerea lui de arama; pe langa alte focuri vedeai pareca cum joaca fete si flacai, iar pin codrii rataciti fluierau voinicii printre dinti si din frunze cate-o doina adanca si plina de foc. Astfel treceam inainte alaturi cu zidurile de piatra a muntelui, pe-o carare ingusta ce ducea mereu in sus, naruita pe-alocurea, pe-alocurea baricadata de bolovani rostogoliti din crestetel muntilor si intepeniti in albia cararii. Saream peste naruituri si baricade si-am mers mereu, pana ce luna apusese, focurile se stingeau, cantecele incetara, iar rasaritul se rosea slab de faptul zilei. Aerul racoare al diminetii imi patrundea pieptul, simteam cum imi amorteste gatul de raceala... pana ce vazui satul meu, cu casutele lui mici, acoperite cu paie si risipite prin creierii de piatra a muntelui, de ti se parea un sat de cuiburi de vultur. Trecui prin mijlocul lui, pe langa mica bisericuta de lemn, si tocmai la capatul satului ma oprii langa bordeiul cel infundat si sarac al tatalui meu. Prin ochiul de sticla se vedea lumina. Trasei zavorul de lemn de la usa uscata si intrai inaintu. Pe vatra mai ardeau vo doi taciuni subtiri de nuiele, tata dormea pe-un pat de scanduri nalt ca vatra. Dupa cuptor era inca patul mamei acoperit c-un laicer, deasupra lui era [o] icoana veche si afumata a maicii Domnului, dinaintea careia ardea o candela mica cu untdelemn. Ma lungii pe patul mamei fara sa-l trezesc pe tata si adormii curand, caci eram foarte obosit. Des-de-dimineata, pan-a nu fi ziua, cucosul canta asupra bordeiului si auzii ca pin somn pe tata sculandu-se, luand in maini apa din un ciubar si spalandu-se pe fata, facandu-si cruce si mormaind incet o rugaciune, apoi luandu-si ciocanele de pietrarie de sub laita si plecand pe usafara, fara chiar sa se uite indaratul lui si fara a ma vedea din dosul cuptorului unde dormeam.

A doua zi cam pe l-ameazi ma trezii si eu din somnul meu adanc si fara visuri. Nu stiu cine pospaia prin casa si pe la vatra. Era o vara a mea, care baga vreascuri in foc si fierbea mancare.

— Tu esti, Finito? zisei eu sculandu-ma, luandu-i capul intre maini si sarutand-o.

— I, Doamne! zise ea surazand cu degetele la gura si masurandu-ma cu ochii din crestet pan-in talpe. Ce mare te-ai facut... Uite! si barba si mustati... Da tare esti galben, vere, parec-ai fi indragit?

— Nu stii tu, zisei eu, uitandu-ma in ochii ei inocenti si lucitori; nu poti sti tu ce am suferit.

Dar ce frumusea era verisoara mea. Fata alba si obrazii rosii, parul castaniu si des, facut in doua cozi intrunite pe spate, neted si cu carare pin mijlocul capului, ochii mari, caprii,

ce se uitau mirati la mine, sprancenele arcate si imbinat, nasul fin ca [a] unei dame mari, barbia rotunda si plina, iar, cand radea, doua gropite cochete. Camasa alba, cu altite si maneci largi, fota curata si noua, iar picioarele goale. Cu cat o priveam, imi parea mai frumoasa si-o sarutai inca o data.

— O! zise ea, razand vesel, iti iei la guri parc-ar fi dintr-al tau... ia fii bun, ma rog, de-ti cata de treaba, domnisorule!

— De-de! zic eu, n-o lua-n nume de rau... S-apoi nu ma uit eu la ochii tai... fie ei cat de frumosi...

— O! frumos! Vine varul pe la noi, s-apoi lucrul ce mi-l spune mai intai e ca ochii mi-s urati! Frumos!

— Da nu...

— Destul, las' ca stiu... Domnu-a fost la cetate... Nevestele de domn au ochi mai frumosi decat ai mei, se-ntelege, zise ea, punandu-si razand mainile[-n] solduri, fiica Evei cea limbuta cu dintii de margaritar.

— De-ai sti, Finito, zisei pe jumatate razand, de dragostea mea...

— Dragoste, zise ea repede, ce dragoste?... Si ridica cu curiozitate din sprancene. Ce dragoste?... spune-mi si mie... zau asa! Te rog, vere! adaoga ea, incretindu-si gura si plecand ochii cu atata gratiozitate incat numai pe sub gene se uita la mine.

— Sezi ici pe pat, zisei eu, apucand-o-n brate si punand-o sa sada ca pe-un copil obraznic... eu ma asezai alaturi cu ea, i-nconjurai grumazul cu bratul meu si incepui sa-i povestesc amorul meu si nenorocirile mele.

Ea asculta c-un fel de seriozitate si c-o atentiune copilareasca — si cand se uita drept in ochii mei, ai ei se umplura de lacrimi.

— Sarmanul var, zise ea, sarutandu-ma cu atata dulceata si tinerete.

Oalele fierbeau pe vatra.

— O, zise ea, ca aducandu-si aminte, trebuie sa-i duc merinde tatani-tau! Las' ca ne mai vedem noi desara, maini dimineata... zise ea si drese ce drese, apoi lua vro doua oale din cele pline, surase si cu ochii si cu gura si pleca pe usa si prin sat inainte.

Nu mult dupa aceea veni si tata-meu, care auzise de la fata ca venisem acasa. El ma stranse in bratele [sale]. Capul sau era mai alb, cretii de pe frunte si brazdele din fata mai adanci, iata toata schimbarea ce-o bagai de seama la el — destul insa ca ochii sa mi se umple de lacrimi.

Am stat mult acasa, intr-o atonie monotona si moarta. Intre grinzile casei gasisem o carte cu scoarte de piele roase de molii, cu marginile rosii — in ea erau niste povesti manuscrite cu litere batrane, iara literele incepatoare paleografate cu rosu... desigur vro reminscenta de-a preotului celui batran, ce murise de multi ani. Cu cartea aceea in mana, stateam zile intregi lungit pe prispa casei la umbra si descifram masinalmente slovele cele batrane or[i] priveam cu ochii drept in grinzile afumate ale stresinii, pana ce-mi simteam capul ridicat si pus in poale. Mi- intorceam ochii peste cap... era Finita, ce-si asezase capul meu pe poalele ei si- ncepea a-mi povesti ba cimilituri, ba basme, ba-mi canta cu vocea jumatate cate-o hora ori cate o chiuitura cu vorbe cu tot. Astfel sedeam lungit seri intregi cu capu- n poalele ei, pe cand vitele se-ntorceau mugind greu de prin munti, iar talancele de la gaturile vacelor cu ugerul greu de lapte sunau alene si melancolic prin atmosfera cea dulce a serii.

Revolutiunea ardea in campia Transilvaniei, dar mie ce-mi pasa de toate. Pentru realitate eu eram omorat... Nepasare lenesa, lene de-a cugeta, lene de-a simti, abrutizarea cea mai adanca si mai idioata, iata ce facuse din mine amorul unei femei. Insusi numele ei, Poesis, nu putea sa excite nici un simtamant in mine. Era ceva ce murise de mult pentru mine ce-o uitasem de mult — lucru de care imi era greu sa-mi aduc bine-aminte; caci nu cugetam sa-mi fi ucis inima si sa-mi fi omorat inteligenta... si cu toate astea tocmai aceea era ce nici nu-mi trecea prin minte.

Venise toamna si-ngalbenise codrii din umerii batranilor munti, pe varfurile lor negurile deveneau mai dese — in fine, intr-o zi ne pomeniram cu cei intai fulgi de zapada inecand cu puful lor de argint aerul neguros si rece al muntilor. Prin sate colinda vestea cum ca se ridicase romanii impotriva unguirilor si Imparatul Codrilor batrani si a muntilor suri si sterpi

aduna pe vulturii din vizuinile lor stancoase imprejurul flamurii romanesti. In creierii impietriti ai muntilor si-n aerul lor cel rece, flutura tricolorul, traia libertatea Transilvaniei.

Intr-o noapte am vazut un spectacol mare. In culmile muntilor, pe fruntile lor de piatra, care de care mai inaltate, se aprindeau, unul cate unul, focuri mari, pareca ca muntii insisi se aprin[se]. Imprejurul focurilor vedeai sezand cete intregi de oameni, lancile culcate pe umere straluceau in aer... lanci de coase care-n urma erau sa devie spaima inamicilor. Din crestetele muntilor romanii slobozeau roti infasurate-n paie si aprinse, care se rostogoleau cu o repejune demonica pana se pierdeau haulind in prapastiile adanci, in inima pamantului. Buciumele sunau din varfuri astfel incat ti se pareca ca sufletele de arama a muntilor se trezise si sunau a moartea lumii. Culme cu culme ardea, atatia uriasi ochi rosii, cate unul pe o frunte de deal. Codrii batrani trosneau amortiti de iarna, stelele si luna erau mai palide-n cer, cerul insusi pareca mai sur. Era unul din acele spectacole marete, din acele tablouri uriasse pe care numai Dumnezeu le poate zugravi pe tabla intinsa a lumii inaintea ochilor uimiti si a inimii infrante.

Revolutiunea patrunsesese-n munti. La noi, care eram mai in poalele muntilor, veneau honvezii ca sa recruteze oameni tineri, inasa acestia o apucase de mult la lancu. Oamenii mai maturi asteptau ca eu sa ma fac pribunul (tribunul) lor, inasa eu, in starea in care eram, am fost nesimtitor si impasibil pentru aceste cauze mari. Cu toate astea satul era adeseori vizitat de catre tribunii lui lancu, adesea cete intregi gazduiau peste noapte pe la noi, spre-a pleca inspre ziua iar, fara ca honvezilor sa le fi trecut prin minte ca sa-i surprinda candva. Inasa intr-o noapte auzii impuscaturi prin vecini. Speriat, sar din asternut, ies afara si ma sui pe gard, tinandu-ma de parii lui, astfel incat dominam cu privirea asupra unei parti din casele vecine. Vazui o casa inconjurata de honvezi si pe unii trantind cu paturile pustii in usa casei, pentru a-i sforta intrarea. Dar in momentul acela vazui fulgerand prin ferestrele casei impuscaturi si [auzii] vaietele celor ce-o inconjurase, usa se sparse cu repejune si dinauntru iesi [un june] cu capul gol, cu sabia-n dinti si mainile-narmate de pistoale-ntinse, pe care le slobozi drept in capetele celor ce stateau in usa. In urma lui o ceata de oameni inarmati cu lanci impungeau in dreapta si-n stanga si, razbind prin ei, fugira mereu pana in risipiturile unei stanci, prin care pierzandu-se nu vedeai in luna decat otelul tevilor intinse si impuscaturile trimise in cei ce acuma cotrobaiau prin casa.

Dar pe acel june palid, cu capul gol, imi pareca ca-l cunosc. Desi-l vazusem numai la lumina fulgerelor din puste, totusi imi pareca ca nu putea sa fie altul decat Ioan.

Ma-ntorsei in casa si ma culcai iar; inasa mi-era cu neputinta sa mai inchid ochii de ganduri. Daca acela va fi fost Ioan... iata ceea ce-mi umbla mereu pin cap... caci de va fi fost el, deciziunea mea era ca si luata... trebuia sa-l urmez.

Astfel zvarcolindu-ma in patul meu, pareca ca demonii toti intrase in sufletul meu cel turburat, asemenea unor visuri aievea... unor visuri cu ghearele de fier. In toate partile ma intorceam, spre perete... dar peretele pareca zugravit cu chipuri rosii ca acelea ale icoanelor de lemn din bisericile batrane — ma-ntorceam spre cuptor, dar carbunii ce ardeau vineti pe vatra pareau rosi ochi de demoni care se intorceau cumplit, iar in fumul cel verde ce se inalta in sus paream a vedea fluturand parul despletit si sur al unei furii crancene. Imi inchideam ochii ca sa alung toate visurile acestea... Un somn pareca ca ma cuprinsese, inasa somn cu durere de cap si cu batai de inima. Creierii mei pareca ca-i stoarce o gheara de lemn, pieptul meu pareca apasat ca de-o piatra, pareca ca e cineva pe mine care-mi stinge suflarea, care m-apuca cu brate lungi si teribile si m-aranca intr-un abis intunecos unde cadeam mereu, mereu... Astfel intre cer si iad vad piscul cel de piatra sfarmata a unei stanci pe care mi se pareca c-am sa cad. C-un tipet teribil ma smuncesc pareca din cursul ce-l luase corpul meu in jos, dar in momentul acela ajung de stanca, o durere cumplita... imi sparsesem corpul de ea... Ma pomenii. Cazusem intr-adevar... dar de pe pat jos. Focul licarea inca si inaintea mamei durerilor ardea candela cea mica, luminand fata ei cea santa. Imi facui o cruce si ma sculai drept in picioare.

Era cu neputinta sa mai dorm sau sa mai raman; ci decisesem de-a urma primei mele impresiuni, aceea de-a ma duce-n lume, unde ma vor duce ochii. Bagai vreascuri in foc, care incepura sa trosneasca vesel si sa arunce scantei cu para. Apropiati de foc un scaunas scund, luai dintr-un colt al bordeiului coasa tatei si sezand pe scaunas incepui, la lumina

focului de vreascuri, c-un cutit de brau, sa cioplesc cu bagare de sama coasa si s-o prefac in lance. Facui ca coasa sa steie drept in varful manerului si-apoi, luand o cute de piatra, incepui a o freca de ascutisul si mai cu deosebire de varful coasei, pana ce se ascuti ca un brici, incat, sufland c-un par deasupra-i, s-ar fi taiat in doua. Din norocire tatal meu dormea asa de dus incat n-a auzit nici cum ascuteam coasa, nici cum apoi, luand doua pistoale lungi si ruginite de sub pat, le incarcau cu praful de pusca dintr-un corn de bou, mi le pusei in brau, luai o tundra veche pe umere, o caciula de oaie-n cap, lancea de-a umere si iesii afara din casa. Afara era rece, insa o luna frumoasa plutea in campia cea albastra a aerului. In casa cea vecina, unde se-ntamplase lupta, usa era cascata cu desavarsire, in mijlocul casei, la pamant, ardea un foc mare ce-l aprinsese soldatii, pe cand ei insii sedeau trantiti pe fan, cu pustile puse alaturi, cu lulele aprinse-n gura; la foc fierbea o oala mare, iar ei, vorbind din cand in cand, scuipeau cand in foc de-a dreptul, cand alaturi. Fetele lor erau salbatacite, indobitocite. Caii lor cei inselati erau legati afara, de parii gardului — ci mai incolo de toti era un cal sur, cu gura nepusa-n zabala, caci manca dintr-o legatura de fan ce i se pusese-nainte. Inconjurai casa pe din dos, astfel incat venii langa calul sur fara de a trece pe dinaintea usii deschise. Iau cutitul din brau si tai repede curelele legate de gard, pui mana-n coama calului si-ntr-o clipa sunt pe el si-l izbesc de-i rasuna coastele. Ca turbat azvarle din copite, necheaza una, dar o si rumpe de fuga, incat zburam prin noapte ca purtat de-un duh-spaima, fara sa ma uit in urma. O impuscatura auzii in urma mea, glontul imi vajai pe la ureche, dar lasand [calul] fara frau, izbindu-l numai in coaste, el fugea, spargand cu corpul lui fierbinte si fumegand de sudoare aerul cel rece al noptii. Zguduitura cumplita ce-mi da fugind ma cutremura in toate fibrele corpului. Lancea ce-o tineam de-a umere fulgera la lumina lunii si sfasia aerul noptii, pe cand cremenea de munte de sub copitele de fier a calului zburand scanteia trosnind si trezind ecoul cel adormit al muntilor. Calul ma ducea mereu, astfel incat in urma nici sa para ca as calari, ci ca as pluti intre cer si pamant, dus de-un geniu nevazut, mereu inainte, rapit de- un balaur din poveste, de-un zmeu, c-o falca-n cer si una-n pamant. Cat oi fi zburat astfel nu stiu, numai deodata simtii cum ca calul poticneste una s-apoi incepe a merge mai incet si mai greu, sufland greu cu narile si gura pline de spume. Fara s-o fi bagat de seama, eu iesisem din munti si ma aflam pe ses.

Pana aicea mersesem ca prin somn. Cate facusem pana acuma, toate le facusem pe nestiute, dominat de-o dorinta pe care eu singur nu mi-o puteam defini, de-un impuls intunecos si fara sens. Acum imi frecai ochii si incepui a privi in jurul meu. Dindaratul meu muntii, inaintea mea, departe, Muresul, intr-o parte un orasel care, aprins din multe parti, incepea a arde. Departe era cam cale de doua ceasuri. Calul era obosit si nu mai putea merge decat in pas. Il indreptai spre orasel. In curand insa suflarea cea limpede a aerului de noapte incepu a deveni mai rece si mai iute. Desi cerul era senin, ace mici de ninsoare incepura a-mi izbi fata si fruntea, ii dedei un impuls nou calului, care-o incepu in treapat. Din ce in ce vantul crestea si prindea aripi, pana ce, mai repede decat treapatul calului meu, incepu sa ma patrunda cu frigul lui pin toti porii vechilor mele haine. Orasul se aprindea din ce in ce mai mult, cu-atat ma apropiam, paream a distinge vaiete slabe si departate, calul fugea mai uite, vantul incepu a vajai si a fluiera, astfel incat vedeai cum cu el cresteau aripile flacarilor ce se-naltau la cer. Din ce in ce m- apropiam, din ce in ce vedeam cu[m] vantul s-aranca cu furie in bratele marii de foc care crestea in toate partile, prinzand din vantul cel rece si barbar mii de mii de suflete noua si repezi. Vaietele si bocetele s-auzeau cumplit, astfel incat pietrele s-ar fi sfarmat de durere auzindu-le, orasul inflacarat prin foc si vant se unise cu cerul, caci intre cer si pamant nu mai era deosebire. Flacara zburata piezisa dupa indreptarea vantului... aerul ardea cu fum cu tot, cerul se dogorise, astfel incat albastra lui bolta ameninta a se [a]prinde si a se narui. Prin nori de fum rosii vedeai amestecate, ca ochi de aur, stele timide si tremuratoare. Pamant, aer si cerul asupra-le erau cuprinse de acelasi foc... Calul meu, fara preget si imboldit, zburata poticnindu-se. Aproape de oras ma coborai de pe el... pusei lancea in santul de-alaturea drumului imparatesc, infipsei de caciula mea o pana rosie si, suindu- ma pe cal, intrai in stradele aprinse din amandoua partile ale orasului. Vuietul cel salbatic al tobelor inamice, casele naruindu-se mistuite de flacari, prin ferestrele plesnite iesind flacara neagra-rosie cu fum negru... astfel sirele caselor para[u] pus[e] in ordine de batalie cu capetele arzande, cu ochii cei plini de flacara si fum. Oamenii alergau si

tipau, stradele negre foiau asemenea musinoiului de furnici, unii carau si duceau lazi, cu fata sperziata si ochii holbati la soldatii ce nu stiau ce urmari... prazile ce fugeau, femeile ce, pe jumătate goale, alergau pe strade despletite si palide asemenea stafiiilor. Barbatii lor, care aruncati sub rotile carelor sau izbiti cu capetele de murii caselor arzande, [care] trantiti pe pietrisul stradei, gemeau pe ici pe colo, morti sau pe jumătate morti... copiii tipau cu ochii plansi si inganau nearticulat numele mamelor lor. Cu pistoalele-n mana, cu cocosul tras, imboldii calul de trecu prin strade, peste cadavre de oameni, peste carute sfarmate, peste lazi sparte din care curgeau haine si unelte, peste mobile rupte, peste animale ucise - treceam ca salbateg prin acest cumplit spectacol, prin aceasta drama teribila si sfasietoare iluminata de focul cel larg al incendiului. Intr-o parte si-n alta sirurile de case arzand, pavajul de pietre marunte si albe acoperit de cadavre si umplut de sange negru, lumea toata cuprinsa de vaiet... jos omor si noapte, sus nouri si fum! Iata intregul acestui spectacol infricosat.

Stiam aicea casa unui preot; trebuia sa ma duc la el. Cat ma bucurai cand, iesind in suburbiul intunecos si plin de gradini al orasului, vazui cum ca acolo nu arde nimic.

Gradinile inconjurate de un hatis des si tufos, desi scuturat de toamna, se-ntindeau alaturi cu strada, pe cand dupa acel hatis, ascunse-ntre arbori, se vedeau casele. Ajunsei si inaintea casei preotului. Poarta era deschisa si razimata-n amandoua partile. Ferestrele erau deschise, ci pin ele s-auzeau vaietele cele slabe ale unei femei. De-a intra astfel cum eram in casa era a ma expune pericolului vadit. Ma apropiai asadar de fereastra si privii inautru. Dar ce vazui, D-zeul meu! Casa plina cu oameni care de care mai beti si mai salbategi care sedeau razand si chiuind inaintea unei buti de marime mijlocie desfundata. In peretele din dreapta ferestrei pe care ma uitam era un oblon in fundul caruia era icoana de lemn a maicii Domnului, dinaintea careia ardea o candela mica, jumătate cu untdelemn, jumătate cu apa. Pe oblon si deasupra, in cuie, era asezat busuic uscat si flori galbene, care asemenea se uscase. Sub oblon era masa cu cartile bisericesti ale preotului, legate in piele, vechi, risipite, unele cazute pe jos. Oblonul cu icoana erau in peretele dintre camera aceasta si alta, mai mica, alaturi. Preotul era spanzurat de-un cui mare de fier deasupra usii... Ochii lui erau intorsi cumplit, din gura, peste barba, curgea spuma cea vanata a mortii, mainile sale erau dinainte legate. Alaturi c-un perete sta razimata fata lui, palida ca varul, cu marii ei ochi negri infundati, inconjurati cu mari cearcane vinete, rataciti ca ochii unei nebune. Buzele vinete si apasate, parul negru ca noaptea, despletit, ce flutura imprejurul gatului ei alb ca marmura cea moarta... haina lunga si neagra de matase ii dadea aspectul unei furii a durerii, unei dureri inmarmurite. Ochii erau seci si priveau intr-o disperare demonica si nebuna asupra acelor oameni rosii de betie, cu ochii straluciti si murdari, care, tavalindu-se pe pamant, o priveau c-o ardoare salbatega si neumana.

— Hoho!... racni unul din ei, cu fruntea mica, cu fata grasa si rosie, cu ochii mici si verzi, cu parul rosu ca focul... Oho! frumoasa fata... ce cauti asa... ce! c-am spanzurat pe tata-tau... popa blestemat! Razi tu de el... Ce-ti pasa tie... tu cu noi ai sa traiesti... ai sa fii ibovnica mea, puiule! Hehehe! zise el razand si abia tinandu-se pe picioare... Cum iti par eu, fata mea? Frumos, hai?... frumos baiat... chipos m-a facut mama... rosu colo... hehehe! si-i place baiatul frumos si rosu fetei celei albe... asa-i ca-i place?...

Cu astea se apropie de fata, a carei buze se cascade de spaima si care tremura ca varga... El vrea sa puna mana pe ea... dar ea cade in genunchi... Dezolata si frumoasa, ea indrepta ochii ei mari, ce-ar fi putut misca o inima de arama...

— Te rog, zise ea, omoara-ma! Omoara-ma si pe mine, ca pe tata, caci iti voi multumi.

— Hehehe! nerozie!... Ce? sa mori, auzi! Auzi, Istvan, sa moara ea! Nu, nu, nu! adaoga el razand prosteste, tu nu trebuie sa mori.

— Nu trebuie sa moara! adaogara toti razand care dincotro, ea-i nevasta noastra a tuturor... Nu trebuie sa moara.

— Eu am cazut intai la sorti, zise canibalul, lasati-ma cu ea singur!...

Ceilalti se sculara spre a iesi din casa... C-o decizie teribila, sarmana fata se repezi cu furie, izbindu-se cu crestetul capului de perete, inasa, numai lesinata, ea recazu in bratele canibalului care, c-o stransoare murdara, cu hainele dehamate si camasa deschisata la piept, astfel incat i se vedea pieptul plin de par rosu — el voi sa apese gura lui murdara si cu

musteti rosii, rare, pe buzele ei cele vinete ca porumba... O simti ea aceasta si cu o ultima sforta[re] se rupse din bratele lui... Eu intinsesem pistolul pin fereastra in momentul cand ea deschise ochii... Era sa fuga pe usa si vazand arma-ntinsa... ea ramase dreapta, o-nmarmurita statua a disperarii sublime, cu mandrie de leoaica in fata, c-o stralucire salbateca si vergina in ochi. Cu mana sigura, slobozii drept in pieptul ei... nimerisem bine caci, c-un suras ce deveni angelic ca a unei martire, ea cazu de-a lungul pe pamant. In momentul acela ungurul scapase din mana, la pocnetul armei mele, sfesnicul de lut c-o lunga lumanare de sau. Deodata intrara si ceilalti colegi ai lui, aprinsera lumanarea si se apropiara, abia tinandu-se pe picioare, cu ochii holbati si mirati, de cadavrul intins drept pe pamant, cu mainile-ncrucisate pe piept, a bieteii copile moarte. Era pericol sa mai stau la fereastra aceea, inconjurai casa, intrai pe-o alta fereastra in camera de-alaturea aceleia in care se-ntamplase catastrofa si care era despartita numai prin o usa (din norocire inchisa cu cheia) de locul acelei barbare crudelitati. In camera d-alaturea gasii lesne oblonul cu icoana maicii Domnului. Pe partea de dincoace era un geam de fereastra. Il deschisei si luai iute icoana razemata de geam, luand totodata si candela si stingand-o in clipa. Dupa obiceiul caselor de tara, intre amandoua casele era un oblon mic de sticla prin care puteam observa iarasi toate. Frica nu-mi era, pentru ca n-am tinut niciodata mult la viata, si-apoi eram decis de-a mi-o vinde cam scump in cazul unei lupte.

— Hehe! zise hadul cel rosu, ai murit, bata-te-ar Dumnezeu, fata de popa! si-o izbi una cu piciorul.

Intr-adevar ea era moarta... Haina ei cea neagra se raslatise pe pamant... ochii cei mari se-nchisesese si, cu toate durerile, un zambet amar, dar sublim, inseninase fata ei cea moarta, fara sange, alba ca panza lintoliului. Mainile, unite drept asupra acelei inimi ce-o rupsesem c-un glonte, nu lasau a se vedea rana, si pe haina cea neagra curgea un sir de picaturi de sange. Era frumoasa astfel... acea martira santa, alba si vergina, zacand intinsa pe pamant alaturi cu acele figuri satanice si dobitocesti totodata.

Unul din ei da vant preotului si-l clatina de picioare intr-o parte si-ntr-alta, altul i- atinse lumanarea de barba lui cea alba, care prinse foc si incepu a arde-n sus... Pielea cea vanata de pe fata batranului incepu sa plesneasca, genele albe si lungi se aprinsesese, pielita de pe ochi, arzand, se trase-n sus, astfel incat ochii inca lucii se holbau salbateci si-ntorsi catre acei oameni stupizi. Intr-adevar era un spectacol cumplit si infiorator! Barba arsa, fata negru de parlita, ochii intorsi si infundati, gura deschisa, plina de spume ce fierbeau la arsura focului... in fine, un cap de mort schilod care-si indrepta ochii sai, ce parea a vorbi cu toata cumplenia faptelor, catre acei oameni ce radeau si care-n tampirea lor nu puteau intelege ranjitul cel sec al mortului.

— Hehe! zise lanos, voi radeti de popa, eu de fata popii. Ce, crezi ca moarta a scapat de mine?... Nu, nu, nu! Ehei, fata, scoli, ca lanos vrea sa te sarute.

Si cu asta, [o duse] tarand-o de brat din casa, astfel incat praful podelelor umpluse si albise hainele ei cele negre. Desi nu intelegeam bine pe canibal, insa o idee nefasta-mi trecu prin minte. Daca acei oameni intr-adevar ar fi putut sa fie asa de sacrilegi ca sa violeze pana si cadavrul unei vergine. Dar, deodata cu aceasta idee, scanteie in capul meu si ideea unei razbunari infricosate.

A fost fapta unei minute sa ma descalt si, pe din dosul casei, sa car, pe-o scara ce suia in podul casei, o multime de paie uscate, pe care, raspandindu-le in tot intinsul podului, le dedei foc. Ma scoborai iute si, fiindca usa de la tinda era cu cheia in ea pe dinafara, o trasei in clanta si intorsei cheia, fara ca cei morti beti in casa sa poata baga de sama ceva. Numai fereastra cea deschisa era loc de iesire. Dar, c-o furie supraumana, eu adusei o claie intreaga de paie sub fereastra si apoi, ridicand poarta cea mare a curtii din tatani, o trantii peste fereastra, iar sub ea aprinsei paietele care, uscate si-n vant, incepura a arde. In momentul acela cei din casa parura a se trezi, caci c-o furie teribila incepura a izbi in usa. Dar usa era indoita, de brad uscat si batuta pestetot cu teribile cuie de fier. Sarira la fereastra, insa poarta-n fereastra se aprinsesese, si eu pusesem asupra-i si-a doua poarta si inc-o claie de paie. In momentul acela acoperamantul prinse foc, grinzile incepura a trosni, vantul, nuntindu-se cu flacara ce arsese pana acuma inchis, o inzecei intr- un moment, si

urletele feroase ale canibalilor ingropati in flacari se auzeau asemenea vaietelor celor osanditi la focul Gheenei.

M-arancai pe cal desculc cum eram si, izbindu-l in coaste, incepui sa iau drumul inapoi pin oras — flacarile erau mai domoale, stradele — pustii, si cadavrele erau pe-alocurea asezate claie pe gramada. Calarii repede pana iesii din oras afara, unde, la drumul imparatesc, luandu-mi lancea din sant, scotandu-mi pana rosie din caciula si dand-o vantului, o apucaii calare indarat spre munte, desi nu-nspre satul meu.

Dedei de-o cale de munte pe care-ncepui de-a-mi mana calul care, incet si poticnind, sufland greu, pocnea alene cu copitele bolovanii mari de prin incovoiturile cararii dintre stanci. Din ce in ce ma-nfundam mai mult in munti, din ce in ce aerul devenea mai liber si mai rece, dar din ce in ce cerul devenea mai senin si luna spargea cu fata ei cea galbena valul argintiu al norilor. Capul meu era asa de pustiu ca amestecul fara-nteles a unor colori varii, rosu, negru, verde, galben, toate amestecate pe unul si-acelasi loc, in fine, un nesens absurd ce semana cu gandirile unui idiot, iata ceea ce se-nvartea in capul meu. Impresiunea ce-o facuse asupra-mi toate scenele precedente era aceea ale unui om nedormit de mai multe zile, cu creieri turburi de insomnie, care, umbland printre oameni, viseaza aievea si mintea lui croieste pe fata oricarui cunoscut trasuri adanci, grime intunecate, proiecte funeste, care vede pe pereti umbrele lungindu-se si primind conture umane, ochilor caruia i se pare ca apa limpede, privind la ea, se colora — o dispozitiune a sufletului, in fine, in cuprinsul careia nici un concept priceput de simturi nu intra neturburat, neparodiat la cunostinta interna. Imi pareea ca trecusem printr-o poveste cu zmei si crudelitati, dar in a caror cuprins, pe alte locuri si pe alte tarmuri, amantii ratacesc de-a lungul lor in umbra si verdele dumbravilor, cu fetele argintite de lumina unei palide lune ce zambeste prin nori si inseninate trist de placutele visari ale amorului. Era noaptea aceea un roman cavaleresc fara inteles, din evul mediu, dar in care nu mai eram in stare de-a transpune tablourile colorate cu sange, cu foc si cu negrul vanat rosu al fumului, care trecuse turburi cu hidoasele lor fete de mort, cu satanicele rosii fete vii ce trecuse pe dinaintea ochilor mei. Toate astea s-amestecau in sufletul meu cel turbure si din acest amestec se nascu o tampire cumplita a organelor de cugetare si simtire care-mi obosea capul, astfel incat simteam ca mi-e somn inainte de toate. Naturile cele tari dorm mult inainte de o catastrofa — eu cred ca ele dorm mult si adanc si dupa o catastrofa, caci nimic nu tampeste si nu face nesimtitor pe un om decat astfel de spectacole teribile. Ajuns in culmea unui deal, prin care stanele de piatra stau risipite asemenea oilor albe, dorminde cu argintia lor lana in lumina alba a lunii, eu ma coborai de pe cal si-l legai de ramurile cele strambe si noduroase ale unei tufe cu frunze galbene si mancate de frig. Eu singur, in nesimtirea cea mai mare, trasei caciula de oaie peste urechi si ochi, imi asezai capul pe-o piatra si corpul pe-un morman de frunze uscate si adormii. Visul — o lume senina pentru mine, o lume plina de raze clare ca diamantul, de stele curate ca aurul, de verdura cea intunecoasa si parfumata a dumbravilor de laur — visul isi deschise auritele lui gratii si ma lasa sa intru in poeticele si etern junele lui gradini. Intra-adevar ca muntele pe care dormeam mi se paru una din acele gradini pendante ale Semiramidei, gradini a carei treapta de sus unita cu cerul rasfata in lumina cea etern neturburata a soarelui un eden frumos, cu largi alei de palmieri, cu carari acoperite cu nisip alb, cu avulsuri de raze lungi si diamantice, cu stanci zdrobite de smirna, prin sapaturile carora cioraiau si picurau curate ca cristalul, dar ingreuiat de dulcetile si mirosul ambrei: nectarul cel adormitor al Orientului. Si toate acestea asupra norilor! Cerul era senin ca o bolta de smarand sustinuta in orient si occident, cu bolta ei puter[n]ica, de oglinzile cele verzi si multunde ale marilor... numai intr-un loc cerul pareea dogorat si ars si o mare gaura-n cer din care cadeau la pamant pietre si risipaturi de muri, ce ardea intr-un loc. Acele pietre, cazand una cate una pe pamant, formau pareca langa Mures ruinele unui oras pustiu, nelocuit de nimeni, ars, patruns prin ferestrele pustii si negre de fluierile cele salbatece ale vanturilor reci.

Dar deodata paru ca lumea se-nsenina, ca gaura in cer incepe de[-a] deveni din ce in ce mai mare si mai larga, incat prin ea se vedea asupra boltei albastre ce- mbratiseaza pamantul o alta bolta cu mult mai nalta, cu mult mai larga, insa de-un aur curat si limpede ca lumina cea galbena [a] soarelui, astfel incat intreaga acea bolta pareea un soare mare care

imbratisa o lume, lumea deasupra cerului. Aerul tot era de lumina de aur, totul era lumina de aur, amestecat cu geamatul lin si curat al arpelor de argint in mainile unor ingeri ce pluteau in haine de argint, cu aripi lungi, albe, stralucite, prin intinsul acel imperiu de aur. Pluteau ca genii abia vazute, umbre mai transparente, cu pielita vanata ca marmura ce pare moale, cu ochii mari albastri, cu lungi bucle negre ce-nconjurau fata lor alba si cadeau pe gaturile marmoree si pe hainele de argint in falduri lungi ce muiau corpurile sublime cu albetea si moliciunea lor.

Prin acei ingeri albi si cu ochii mari, albastri, vazui unul cu mari ochi negri, alb ca si ei, insa cu fata slaba si muiat in lungi si stralucite haine negre, cu manile unite pe piept: el plutea prin aerul aureu [cu] ochii mari indreptati in sus si plini de lacrimi. Eu il cunosteam... Acel par negru si despletit eu il vazusem, acea tristete adanca si sublima eu o vazusem, acea desperare fara margini a carei unica stea e Dumnezeu isi gravase trasurile ei adanci intr-o fata [ce] dinaintea mea si eu o vazusem. Cerul era senin si vesel, un singur inger era trist... Era Maria, fiica acelui preot batran, divinizata, schimbata la fata... mie insa mi se parea ca e geniul martirii natiunii romanesti, geniu palid si plans a carui singura speranta: Dumnezeu, a carui singura tarie: cerul.

Dar bruma rece a noptii se asezase asemenea unor urdori de argint sur pe genele mele lungi si negre, ochii imi racira in cap si se trezira. Luna apusese de mult, cerul era mohorat... si in orient, departe, rasarea o aurora murdara si somnoroasa [care] abia rosea cerul cel vanat-sur. Imi scuturai corpul cel plin de frig... imi ridicai caciula de pe ochi, trezii calul care se trantise si el pe branci la pamant si inchisese ochii lui cei mari si cuminti. El sari de jos, eu il incalcai si incepui a traversa inainte muntii. Cu cat mergeam inainte, calul indoia pasii sai, caci mersul ii parea si lui o binefacere, pentru ca-l incalzea. Curand rasari si soarele, si din ce in ce se suia pe cer, cu-atata tomnatecele sale raze deveneau mai calde si ma ardeau in spate. Ma coborai de pe cal — lancea mea lucea-n soare — eu alaturi cu calul traversam descult prundul cel marunt acum al cailor de munte.

Pe-un cretet de stanca vazui sezand in soare, cu lancea infipta-n pamant, cu picioarele-ntinse si c-o lulea printre dinti o avangarda de roman care pazea muntii. Ma apropiai de el.

— Bun gasit, voinice, zisei eu, puind mana pe gatul neted al calului, n-as putea gasi pe-aiace pe cutare si cutare (numii numele lui Ioan).

— Ba cum sa nu. L-gasesti, ca-i pribun la noi, zise omul meu, scuturandu-si lula cea arsa de pamant, astfel incat cazul din ea toata cenusa.

— N-ai putea sa ma duci la el? zisei eu.

— Nu, zise el, scotand dintr-o punga alba si stransa la gura niste tutun verde-negru si apasandu-l cu degetul cel mic de la mana in lula lui. Nu pot sa-mi las locul, zise el, trebuie sa stau de paza aicea, dar uite, apuca-nspre deal, c-apoi dai de loghar.

Cu asta scoase din chinga o sula subtire si strapunse tutunul, aprinzandu-l c-un lemnus alb la capat. Cand incepu sa traga din pipa, mustatile catau in jos a oala, si ochii se holbeau naiv la gura lulelei cu atentiunea cea mare de-a o vedea curand arzand ca un carbune. Caciula creata de oaie i se lasase pe ochi.

O apucau tot mereu mai la deal si acolo vazui, pe langa focuri mari si aprinse-n lumina soarelui — focuri ce lingeau cu galbenele lor limbe lungi aerul cel senin si rece — sezand roata de jur imprejur cete de romani, iar pe frigari lungi frigand berbeci si oi, chiuind, cantand, horind — intr-o parte unii jucau pisand pamantul pietros cu opinca cea usoara, pe cand unul sezand pe-un bolovan fluiera in fluier de soc. Chiuiturile vesele, fumul inaltandu-se din focurile multe, fetele cele curioase cu ochii lor cei vii, care de care mai mari — in fine, acolo-l vedeai pe roman, cu fata arsa dar adanca, cu ochii caprii si vioi, cu pletele lungi, crete, negre stralucit, care-ncadrau frunti largi si netede, mustata neagra, nasul de vultur, barbia cam iesita, ca a razboinicilor strabuni. Sumanele cafenii ce spanzurau pe umere, camasa cea alba ce, sloboda, dezvatea pieptul cel ars de soare ce ascundea inimi libere, cioarecii cei stramti si albi, opincile cu varful indoit si legate de picior cu sfoara de lana neagra, braul cel verde si chinga cea rosie cu cutit, amnar si cremene, in fine, caciula de oaie nalta si lasata asupra ochilor patrunzatori, iata tipul ce-l vedeai repetandu-se, in felurite variante, in toti acesti copii ai muntilor.

Intrebai pe unul din ei de Ioan, el imi arata cu mana un foc mare, dar cam departat de celelalte... el imi spuse cum ca pribunul era acolo, desi era cam bolnav. Ma dusei inspre focul acela, in care ardea cu fum mult trunchiul unui arbore putred si gaunos; alaturi cu focul statea lungit pe-un patul de frunze uscate Ioan, cu picioarele goale-ntinse-nspre foc, cu sucmanul tras peste cap, astfel incat fata nu i se vedea. Lancea era-nfipta-n pamant cu varful de fier in jos. Imi legai calul de lancea-nfipta si, ingenunchind langa capul lui, trasei incet cu mana sucmanul ce acoperea fata. Ochii lui mari erau inchisi, astfel incat pin pielita cea fina si alba a ochilor se vedeau clar vinele cele fine si albastre; cearcanele adanci si mari imprejurul ochilor din vinete devenise aramii, fata era palida ca totdeauna. Sezui cu desavarsire la capul lui si ma uitam lung la el. In fine il scuturai incet de brat, incat isi deschise ochii. Cam somnoros, el ma vazut si, cu lenea cea melancolica pe care numai somnrosia o raspan[deste] pe fata, el imi inconjura gatul cu bratul lui si surazand alene zise:

— Tu aici? Surasul cel linistit arata pe-un om fara pasiune, fata lui era santa, ca sa zic asa — se cunostea ca-n inima se stinsese orice lumesc.

— Cum vezi, zisei eu intunecat, strangandu-i mana cu putere intr-a mea! Cum vezi.

— Nu te mai credeam capabil de-a-ti iubi poporul, asa te tampise amorul pentru o femeie nedemna de tine, zise el infasurand picioarele in obiele albe de lana si tragand peste ele opinca roscata de piele de vitel.

— A nu-mi iubi poporul, zisei eu c-un zambet amar, poate ca nu l-as fi iubit niciodata daca noaptea aceasta asa de teribila nu m-ar fi invatat sa-l iubesc.

Cu aceste vorbe incepui a-i povesti pe scurt tot ceea ce vazusem cu ochii corpului si cu-aceia ai sufletului. Cu fieca vorba a mea ochii sai albastri si mari se turburau de-un foc demonic si nenatural si fata sa alba, palida, delicata se grava cu trasuri profunde si teribile.

— O, canibalii! sopti el printre dinti.

— Ei bine, am venit si eu, zisei, si intr-adevar cum ca altceva nici am de facut. Ce am de-a pierde? Viata?... Nimic mai urat, mai monoton, mai sarbad decat aceasta viata... S-apoi sunt satul de ea: un vis absurd. Sufletul?... Parca cineva mai poate avea suflet in astfel de timpi!

— Aide, copilul meu, zise el, aide! Adevarat ca viata nu plateste nimica daca nu vom face noi ca sa pretuiasca ceva... si, pre sufletul meu, vom face sa pretuiasca mult!...

Ochii sai straluciti se aprinsese in fundul capului si un fior de mandrie insenina fata sa.

In curand ma simtii familiar intre oamenii nostri. In curand incaltai si eu cioarecii stramti si lungi, incretiti cat tine fluierul piciorului, si pusei piciorul in opinca cea usoara. Astfel imbracat, adeseori pazeam pe culmile muntilor noaptea, in razele lunii, asemenea sentinelei Romei care, pazind crestetele de fier ale Carpatilor, priveste cu ochii plini inspre sud, gandind la muma sa, regina rasfatata si alba ce-si scaldă corpul molatec in marile ei azure si calde, fruntea ei coronata cu visuri de amor si sanii ei albi si plini, dezmiardati de albastrele si lucile valuri ale marii. Mama uitita care, asupra visurilor, a uitat in crestetele arse si batrane ale Carpatilor pe fiul ei cel cu ochii negri de vultur si cu fata mandra de rege. Italia a uitat pe romani... ci romanii iubesc Italia.

Petrecusem iarna in lupte si suferinte. A le cita acele suferinte ar insemna a cita istoria acelor legiuni de laceri care, dupa chiar retragerea oastei imperiale din Transilvania, ramasesera ei singuri credinciosi tronului, avizati la mijloacele lor proprii, la inima lor cea voinica, la coasele lor legate de varful prajinilor.

Intr-o noapte, stand de avangarda cu o companie de 20 de oameni, intre care si Ioan, vine romanul postat de sentinela de ne spune cum ca intr-un castel de conte maghiar s-ar fi asezat vro doua companii de honvezi si petrec ca mai bine.

Noaptea era rece si noi ne suflam in maini de frig.

Lui Ioan ii stralucira ochii.

— Copii, pe lupta! zise el c-o voce aspra. Si-ntr-adevar ca feciorii atata pareau c-asteapta pentru de-a sari din atitudinile lor plecate sau culcate si a apuca cu maini vanjoase lancile-nfipte in iarba. In curand coboraram dealurile si ne-ndreptam de-a dreptul prin campii cu iarba moale la castelul ce se ridica in mijlocul unui parc intins si frumos. Ferestrele lui toate ardeau prin intunericul cel des al noptii si din ce in ce ne apropiam de acele lumini ce

ne pareau magice. In curand ajunseram la grilele parcului. Un buldog incepu a latra, trezind aerul noptii cu latratura sa ragusita, insa in betia ce parea a domni in castel, printre ciocnetele paharelor nu auzira gura lui [de] caine, iar el, nemultumit si mormaind, l-auzeai cum, scuturandu-si lantul, se tologi pe patulul lui de paie. Ca sa nu-i trezim somnul, inconjuraram castelul si intr-un loc sariram cu totii grilele. Castelul era cu doua caturi, la catul al doilea — un balcon ce dadea in gradina, si sub el — un pavagiu grunzuros de lespezi. Jos, in toate camerele, erau mese-ntinse... oamenii, cu pustile asezate pe langa pereti, beau, radeau, cantau. Pusei din feciorii cati aveau pusti pe langa ferestre si, la un strigat al meu, ei dadura foc. Gloantele vajaind spre salele intinse, toti se sculara sperciati; unii, loviti, ranjeau moartea lor... altora le cazuse paharele din mana, partea cea mai mare, uitand arma si tot, o apuca spre a iesi pe usa.

— Pe ei! tipai eu, rumpand o fereastră din tatanile ei si sarind eu cel dintai in sala. Dupa mine toti. Cati ramasese in sala, toti fura macelariti. Am luat pustile lor incarcate si, alergand prin camerele largi si luminate ale castelului, am zdrobit tot ce ne iese in cale. Din varful castelului vuia un clopot de alarma, inaintu, pocnetele de pusti si racnetele bete si salbatece ale murinzilor amestecate cu chiuietele bucuroase ale voinicilor nostri. Eu si cu Ioan o apucaram pe scara cea mare in catul al doilea... Smulsei usa cea mare si intrai intr-un salon mare c-o usa ce da in balcon, usa cu sticle, prin [ale] careia geamuri patrundea acuma lumina alba a lunii ce iesise din nori. Luna lumina un perete plin de armarie. Deodata-n intuneric lucira doi ochi infricosati... un om nalt parea ca se repede dintr-un colt spre noi. Cu mana-ntinsa, slobozii pistolul si la lumina lui zarii o fata vanata, ci cunoscuta.

— E el! tipai turbat. Era amantul [lui] Poesis. In momentul acela Ioan i se repezise in piept, insa, apucat el insusi, contele deschise c-o mana usa balconului, cu cealalta era sa-l arunce peste balcon pe pavajul de piatra. A fost fapta unui moment ca sa-i tai cu sabia mana ce se-n-fipsese in pieptul lui Ioan... Care cazu jos cu mana cea moarta cu tot. Contele-ndreapta cealalta cu pistolul spre fruntea mea... Ioan, ridicat de jos, i-infige pumnalul in cot s-o ridica-n sus mana, astfel incat arma pocneste-n sus si glonte trece vajaind prin parul capului meu. Cu cealalta mana i-apuca gatul. Maghiarul se pregatise sa-l muste-n crestet, si cine stie daca cu dantura nu i-ar fi zdrobit oasele capului, insa Ioan, ridicand pumnalul ce lucea, i-l infipse drept in teasta capului, astfel incat cutitul fugi adanc in creieri.

Un urlat infricosat, iata tot. Usa se deschise si inaintu intrara de-ai nostri cu torte aprinse. Ioan cazuse peste maghiar, de care ma apropiam cu una din torte. Mortul prezenta un aspect infricosat. Gura intredeschisa, dintii ranjiti si preparati pentru muscat... grima vanata, infricosata, cu trasurile cuprinse de turbaciunea rumperii creierilor... maselele parea ca rasnise spuma vanata si-nveninata ce se scurgea prin colturile gurii.

Ma uitam c-o ura nespusa la omul ce-mi luase tot si care acuma nu mai era decat un cadavru. Feciorii luara razand armele din perete si le-mpartira-ntre ei.

Coborand scara cea mare, intraram intr-o casa cu mesele-ntinse, deschiseram ferestrele toate, aruncaram pe morti afara pin ele si ne asezaram cu totii la masa, pare-ca nu se-ntamplase nimica si parca venisem la nunta. Oricine va crede poate ca asta nu-i cu putinta, dar cand ar sti cineva cum revolutiunea si nesiguranta vietii proprii il face pe om nepasator pentru viata sa si face din omor si lupta o stare normala a omului, acela vantelege nu numai starea noastra, ci si secolii aceia unde ocupatiunea principala a popoarelor consta din batalii si prada.

Iata unul din evenimentele cele multe ale anului. Dar voi spune inca unul, unul care pe mine m-a costat asa de mult. Pe Mures plutea o moara a unui sas de la care noi obicuiam a ne aproviziona cu faina, ceea ce-l facuse pe sas sa taca fata de patrutele maghiare ce cutreierau tinutul. Moara se legana linistit pe Mures, cu rotile ei asurzitoare ce se rostogoleau ca doi balauri negri scaldandu-si oasele de lemn mucegait in apa albata de spume a raului, si sasul, gras si cu fata cat o luna plina si rosie, sub o palarie larga ca o streasina se primbla cu sort alb dinainte si cu mainile-n buzunari prin multimea de oameni ce veneau cu sacii la macinat, aducand totodata fiecare din ei cate-o comoara de istorii, de povesti, de noutati, astfel incat podul morii era mai mult o piata de targ decat streasina unei case. Adeseori, nestiut de nimeni, sedeam si eu pe-un sac de faina, cu luleaua aprinsa si cu palaria lasata pe ochi, in chicotele fetelor, in povestile batranilor, in injuraturile barbatilor, in

scartaitura amortita, insa dulce a unei vioare vechi, pe care un tigan batran o facea sa rasune cand vesel, cand plans. Fata neagra si expresiva, barba alba ca zapada, ochii mai stinsi si discolorati de batranete, pieptul paros si gol, abia acoperit de-o camasa neagra, caciula cafenie de oaie, rupta, astfel incat prin rupturi iese pe-alocurea parul alb al capului: astfel sedea batranul pe niste roti rupte, trantite-ntr-un colt al morii, si povestea povesti nu din gura, ci din strune. Era o zi calda si voinicii mei, care aveau sa faca o excursiune in vale, decisese sa doarma peste noapte in moara sasului, iar a doua zi des-de-dimineata sa plecam inainte.

Randul se cam sfarsise la toti, soarele se ducea dupa dealuri sa doarma si el, tiganul batran isi lasase capul pe-o piatra de moara si adormise cu luleaua aprinsa-n gura, asemenea unui imparat in pat moale si cu ciucuri de fir... oamenii, ducandu-si sacii pe care, injugandu-si boii albi, grasi si cu coarne mari, apucau pocnind si chiuind care-nspre munte, care-nspre campie. Inserase cu desavarsire, rotile statura si ele si numai moara uriasa se legana alene pe Mures, facand sa tremure lungile si groasele funii de tei cu care era legata de tarmuri. Sasul se puse-n usa cea mare a morii pe-un pietroi neted ca o banca si, aprinzandu-si luleaua, se uita melancolic la rasarirea luceafarului de sara. Eu ma asezai langa el, innopta din ce in ce mai mult, cand din deodata auzii un bucium vuind cu jale.

— Sunt ei! zisei eu sarind in sus si apucand inspre camp dar, uitandu-ma inapoi cam de la 40 de pasi, imi paru ca zaresc in lumina serii un honved care, alaturi cu sasul, parea a privi imprejur cu miscari repezi de nerabdare. Ce putea fi nici ca-mi trecu prin cap. In camp ma intalnii cu voinicii mei, intre care si Ioan. Ce frumos era el in acea sara... mi-aduc aminte parc-ar fi acu. Cu tundra indoita pe la grumaz si dinainte, ast[fel] incat pieptul alb se vedea sub camasa de in, fata palida, dar dulce si plina de bunatate, ochii mari, albastrui priveau cu melancolie, iar parul cel blond si lung ii cadea pe umeri, acoperit de-o larga palarie neagra... Era intr-adevar frumos ca o femeie, blond, palid, interesant.

— Parca esti o fata! ii zisei, strangandu-l la piept.

— Si tu parca esti un baiat, zise el razand nebuneste.

Dar stransoarea cea rece si tare a mainii lui atat de micute iti dovedea ca [ai] a face cu degete intr-adevar lungi, delicate, albe, insa patrunse de maduva de leu. Ajunseram cu totii la moara. Salutaram pe sas, care ne deschise usa. Era tiganul acela care sedea langa el, povestindu-i cum in tinerete fura cu siretenie gainile vecinilor, atarnandu-le cu picioarele legate de cangi sub tundra si mergea fluierand cu tundra pe-un umar prin sat fara ca oamenilor sa le treaca prin minte ce avea el sub tundra. Sasul radea cu zgomot, desi mi se parea mie ca rade silit. Dar putea sa mi se para numai, unde, precum stiti, presupusesem, inselat din departare, cum ca ar schimba vorbe c-un honved.

Fiindca eram toti obositi, ne lungiram care-ncotro prin moara; morarul dresa ce mai dresa prin saci si prin ferdele, stinse focul din o vatra de pietre si se lungi si el in catul de jos al morii, unde erau rotile. Toti incepura a sforai, care de care se intorceau cu zgomot si gemand pe sacii pe care se culcase. Eu imi asternusem tundra jos si dormeam cu Ioan, care-mi cuprinsese cu bratul gatul meu si adormise si el. Ca printr-un ce nu putui adormi. Simteam insa cum ca sasul se sculase si incepuse a umbla prin podina de jos a morii. El sui incet si ca-n varful picioarelor scara ce ducea in jos, c-un opait in mana. Inca nu ajunsese, cand imi paru ca prin ferestrele morii zaresc o vanata si lucie teava de pusca ce parea a sendrepta in[spre] cei dorminzi. Eu tacui si inchisei ochii, astfel incat prin genele abia deschise zarii pe sas ca s-apropia cu opaitul de noi si, plecandu-se asupra-ne, parea ca ne observa de dormim ori ba. Fata lui era teribila. Insa in momentul cand, tot pe varful degetelor, sendrepta spre usa, spre-a trage zavorul cel mare de lemn, sarii drept in picioare.

— Sus, copii! strigai din toate puterile, ca-i pe moarte. In moment toti, somnorosi si sperati, erau in picioare. Sasul, incremenit, scapase opaitul; desigur ca nu scapa de moarte de nu, prin stingerea singurei lumini, nu se facea intuneric. Se slobozi prin fereastra o pusca, dar nici un vaiet... va sa zica nu era nimeni lovit. Zgomotul de-afara se-nmultii.

— In linie! tipa sonor vocea de argint a lui Ioan si vazui in razele de luna patrunse prin oblonul de lemn cum lancile se-nsirara in linia prima, iar in [a] doua, peste umerele celor dintai, se-ntinsese lucii pustile cele mici de munte. A fost fapta unui moment. In momentul acesta usa cea mare trosni din tatani si cazu pe spate.

— Foc! comanda Ioan, si dusmanii navaliti prin usa sparta incepura a urla, care raniti, care izbiti de moarte, prin pocnetele si latratul cel des al pustilor.

— Inainte! comanda Ioan, si lancerii se repezira cu furie in inimicii lor cei multi.

Eu apucasem o secure de coada si izbeam cu ascutisul si cu muchia fara mila in tot ce vedeam inaintea mea.

Dadura si ei foc si randurile se rarira.

— Inainte! tipa Ioan ca turbat. Inca un asalt, inca o repezire si dusmanii, curmati in doua laturi, ne deschisera o cale larga in aceasta lupta la lumina lunii.

In momentul cand iesiram cu fuga afara, un pistol singuratec se-ndrepta in pieptul cel gol al lui Ion. Pocni, un serpe de foc se repezi din gura lui, dar in clipa aceea eu repezii securea cu taisul in capul celui ce slobozise pistolul, astfel incat i l-am crapat drept in doua ca pe-un trunchi de lemn.

— D-zeu meu, mor! zise Ioan incet. Il luai in brate si fugii ca o naluca, nebun, iute, infuriat, inaintea oamenilor mei ce fugeau si ei in dezordine urmariti de impuscaturi si de oameni calari. Mereu inainte, mereu spre munte. Pieptul sarmanului copil sangera cumplit, luna parea ca se aprinsese-n cer si-mi ardea-n crestet, oamenii-mi pareau fantasme nebune ce zburau vajaind alaturi cu mine, cand deodata deteram de-o poteca care ducea in munte.

Aicea pasii nostri devenira mai grei, urcarea mai nevoioasa, pana ce-ajunseram intr-un deal plin de bolovani mari si risipiti.

— Stati! striga unul mai batran dintre copiii muntilor. Bolovanii in sir, copii!

Intr-un moment bolovanii erau pusi in doua siruri, in ordine de batalie, asemenea unui mur. Cand inamicii incepura a urca dealul, sirul intai de bolovani se rostogoli in ei, astfel incat, pocnind, rumpand, lovindu-se de colturi de piatra ce rasareau prin iarba si prin tufise, bolovanii in urma urmelor rumpeau sirurile de oameni din vale sau, repezindu-se de pre cate-un varf de stanca, cadeau in intreaga lor greutate pe capetele semetilor. De dupa sirul al doilea de bolovani se-ntinsese pustile si unde vedeau fiinte de oameni, intr-acolo pocneau.

— Tomo! zise batranul ce luase comanda asupra-i, scuturand sabia lui cea batrana pe care-o atarnase la coapsa. Tomo! Tu fugi cat poti cu Ion, fugi mereu inainte, ca sa fii cu mult inaintea noastra... noi vom fugi mai tarziu... dar totusi vom fugi, pentru ca pare-mi-se ca-s multi devala si tu stii: de s-or sfarsi bolovanii mari si gloantele, trebuie s-o luam si noi la picior.

Ma dezbracai de tundra si infasurai corpul ce parea mort a lui Ioan. Ma repezii mereu la deal, prin tufise, pe costise tepene si pietroase, prin scu[r]suri prunduite de paraie, peste ape fara puncti, pana ce-ntro culme de deal, in mijlocul unei dumbravi de spinise, zarii cuibul unui foc in care clipeau cei din urma carbuni prin cenusa cea sura. Il adusei langa foc, pusei in el frunze uscate si vreascuri cate putui aduna in clipa, astfel incat in curand se-nalta un foc mare, palalaind cu fum mult. Mai stransei frunze uscate si facui un pat... pe care asezandu-l pe Ioan ii desfacui pieptul ca sa-i cercetez rana.

Nu era decat o gaura mica, neagra-rosie, sub coaste, fara ca sa curga sange din ea si tocmai asta era cauza letargiei. Imi apropiu gura de rana si sug o data cu putere, astfel incat gura toata mi se umplu cu sange. Sange negru si-nchegat curgea si din rana, pulsul incepu a bate incet, incet si Ioan isi deschise ochii lui cei rataciti. Fata lui se trasese, de parea a fi numai piele si oase, albusul ochilor era tesut cu subtiri vine rosii.

— Ioane, zisei eu, cum iti e, copilul meu?

— Cum imi e? zise el, surazand amar. Cum sa-mi fie? Am sa mor, iata tot. Si tu nu vrei sa te consoli, amicul meu? De ce? O, de-ai sti ce fericit voi fi de-oi muri... o sa vad pe Sofia.

— Aiurezi, Ioane! zisei cu blandete.

— Copil ce esti! Aiurez? Eu?... Eu simt moartea strecurandu-se racoare, dar dulce, prin toate vinele mele, si el zice ca eu aiurez. Crede-ma ca-s fericit, foarte fericit. Fata lui, ca alabastru sapat cu dalta in lungi gravuri de durere, era senina, dulce. Un nou lesin s-apropie. Capul lui se lasa pe frunzele uscate... pulsul iarasi inceta si parea iar ca expirase.

Ma uitam in fata lui fara sa stiu ce sa fac, nu mai da nici un semn de viata; nu eram capabil de nici o actiune. Prin tacerea de moarte nu auzeam decat impuscaturile cele

departate ale luptatorilor nostri, din care fiecare ma facea sa tresar, caci intamplarea aceasta ma facuse fricos. Ingenuncheat langa el, eu imprejurasem cu o mana gatul sau, astfel incat, ridicandu-l, capul spanzura dupa bratul meu: astfel ma uitam la el si nu ziceam nimic, decat sarutam fata lui ca alabastrul cu gura mea cea plina de sangele inimii sale. Fata ramanea nemiscata, moarta; numai albeata ei contrasta ciudat cu petele sangeroaselor mele sarutari. Un fluier vajaitor din frunza ma trezi din atonia mea; impuscaturile incetase si auzeam din ce in ce apropiindu-se pasi; presupuneam cum ca sunt voinicii care, neputand sa sustina lupta, se retrageau. Si in curand vazui apropiindu-se batranul tribun, asudat si gafaind, si impuscaturile se preinnoira, mai in apropiere insa.

— Ce face? zise el, cu vocea ostenita si aruncand o privire sperziata asupra lui Ioan.

— Moare! zisei eu apatic si rece.

— Ne urmaresc! Feciorii mei se-mpotrivesc cat s-or impotrivi... dar in urma trebuie s-o ia la fuga si ei.

Ingenunche si el langa Ioan, care acum, sub influenta focului ce palalaim mare si care-i rosea paloarea, incepuse a da semne de viata.

— Ce sa facem? Nu-l mai putem duce inainte — sa-l lasam iar nu putem.

— Capitane, acusi-s aicea! striga alergand un fecior care venea dinspre impuscaturi. Feciorii abia se mai tin!

Ne scularam amandoi ca trasniti.

— Stai! zise batranul, dandu-ma c-un brat d-o parte si uitandu-se la Ioan, care-si deschisese ochii lui cei mari si murinzi, care priveau fara inteles, ca ochii unui nebun.

— Da-te-ntr-o parte, Tomo, zise batranul, am a vorbi ceva cu fratele Ioan.

El isi scoase sabia din teaca si se uita la ea, pe cand din ochii lui batrani curgeau lacrimi mari.

— Frate Ioane, zise el incet si linistit, fa-ti o cruce. Ioan aiisi facu incet si cu silinta multa o cruce. In momentul acela sabia vajai prin aer si capul lui Ioan se rostogoli pe frunzele uscate.

— Nebun! tipai, indreptand pistolul spre fruntea batranului, ce-ai facut?

— Ce-am facut? zise batranul, cazandu-mi in maini si plangandu-mi pe piept ca un copil. Ce-am facut? Dar ce era sa fac?

Tremurul sau, gemetele sale convulsive, plansul, cu care era neobicinuit si care se storcea cu greu, asemenea unei puteri demonice, din pieptul lui, arata cum ca durerea lui era adevarata. Vuietul fuginzilor venea mai aproape, pocnetele pareau ca vajaie deja pe la urechile noastre.

— Aidi! zise feciorul ce era cu noi, aidi, treziti-va; sa fugim! El acoperise corpul lui Ioan cu frunze si cu pietre, iar capul lui il aruncase intr-un izvor de-aproape. Ca cerbii sperciati si gafaiti veneau feciorii din toate partile.

— Sa fugim! Sa fugim! strigau toti si ma rupsera pe mine si pe batran in fuga lor fara ordine.

Ametit, turburat, fugeam fara sa stiu unde, pana ce prigonitorii ne pierdura urmele, pana ce noi ne crezuram destul de siguri pentru de-a sta si de-a rasufla.

Ajungand intr-un varf de munte, incepuram a scapara din amnare, a cladi care- ncothro cate-un foc urias, pe langa care se asezara toti. Toti erau morti de oboseala si cu toate astea trebuie ca cineva sa vegheze. Unii isi legau ranele — cele mai multe usoare — altii, cum erau, se intindeau la pamant. M-am propus eu sa veghez si toti primira cu bucurie. Batranul sta asemenea ganditor si se uita fix in maruntaiele cele rosii ale focului, ce plesneau in scantei. Feciorii se culcau cu frica-n san, batranul cioplea un lemn; eu singur ma sculai si, luand lancea, ma departai ca sa ma primblu prin scheletele de piatra ale stancilor.

Noaptea era intunecoasa si rece, gandirile mele erau turburi si dureroase, astfel incat ma durea capul de ele si simteam cum teasta nu-mi incapea creierii mei cei revoltati si sinistri. Sa cuget nu mai puteam. Astfel, cu capul arzand, am vegheat noaptea aceea si, demi aduc aminte de ea, e ca nu-mi aduc aminte de nimica, afara doar cum ca, tampit si nesimtitor, ma lasasem prada acelei atonii care- nsotea totdeauna durerile mele.

A doua zi, cand soarele de aur ardea din crestetul cerului, pe cand voinicii, sculati de mult, vegheau asemenea unor vulturi din varful stancilor asupra campiei, pe cand ne-

ncredintaram ca eram siguri de orice urmarire, eu luai un harlet de-a umar si plecai mereu la vale pana-n locul unde murise Ioan. Dusmanii cercetase pe-acolo, insa corpul acoperit [cu] mormanul de frunze si pietre nu-l zarise. In arsita zilei am inceput sa-i sap groapa. Fruntea si pieptul imi ardea cumplit si cu toate astea picatura de sudoare nu curgea de pe mine. Sapam turbat, ca si cand as fi vrut sa ingrop o comoara. Cand fu destul de adanca, dezgropai corpul fara cap din pietre si frunze si-l asezai incetinel si cu bagare de sama — ca si cand ar fi mai simtit ceva — in locuinta cea racoara si eterna. Apoi ma dusei la izvor, unde i se aruncase capul. Soarele se rasfrangea pe fata apei lucii, care tremura ca o unduioasa oglinda de argint, dar in fundul apei clare zacea capul cel frumos al junelui. Apa, curgand, curatise si dusese cu sine scursurile de sange, astfel incat nu ramase decat capul cel blond, palid, c-o fata alba ca argintul, cu buze vinete ca porumba, cu ochii cei mari inchisi si cu parul moale plutind si rasfirat in undele apei. Fata cea palida si slaba parea ca surade. Luai apa in pumni si-mi spalai alaturi cu izvorul fata care ardea ca de friguri. Luai inca un pumn de apa si mi-l turnai in san, care ardea, fundul apei se turbura si deveni sangerat, ma aplecai pe suprafata ei si sorbii in sorbituri lungi din apa turburata cu sangele lui, apoi bagand amandoua mainile in izvor, scosei capul lui Ioan si-l ridicai in lumina soarelui spre a ma uita lung si cu durere la el. Il asezai in mormant asupra corpului si, acoperindu-l tot cu tundra mea, ca si cand m-as fi temut sa nu-l doara bulgarii, incepui a umplea mormantul cu tarana. In intervale imi venea sa ma culc si eu cu el alaturea si sa las sa cada o stanca de pe marginea gropii peste mine, or[i] gandeam sa ma-mpusc si eu si sa sfarsesc cu mizeria ce se numeste viata. Pe-o stanca, departe, sta un roman cu flinta-n soare si pazea privind in nouri. Un vultur, tinand in cangile lui de arama o turturica alba zburata asupra capului meu croncanind si dand din aripi, apoi se-nalta rotindu-se in sus, in nori, speriat de prezenta mea. Romanul si-ntinse flinta in punctul cel negru, ce plutea, din aer si dete foc — atunci, rostogolindu-se prin aer, cazu vulturul cu turturica cu tot in prapastie.

— Razbunarea! murmurai eu. De ce sa mor pan-a nu-l razbuna. Dupa aceea am vreme si de murit si de trait de voi vrea.

Implui groapa cu tarana, fransei o ramura verde dintr-un arbor si-o aruncai peste mormant — si, fluierand printre dinti c-o raceala sinistra, apucaii indarat la deal. Ajunsei la castre. Batranul sedea trist si ganditor langa foc cu picioarele intinse, cu mana pe frunte. Ma apropiiai si sezui alaturi de el.

— Ce sa facem? zisei eu incet si ragusit.

— Gandit-am si-am razgandit, soptii el, si pare-mi cum ca ceea ce-a clocit capul meu nici dracul n-ar fi putut rascloci. Ei au omorat un copil — pentru ca nu eu l-am omorat, bine poti sti. Decat sa-l las mai mort in mana lor, ca sa-l chinuiasca si sa-si bata joc de el, mai bine l-am scapat de toate. Nu stii, Tomo, ca chinul trezeste sufletele omului si pe murind chiar durerile cele cumplite il fac sa mai traiasca, darmita ce trai? Dar crezi tu poate ca eu le-o uit asta... i-o uit sasului, care ne-a vandut ca Iuda pe Domnu Hristos? Am trimis iscoada pe Nita-a Floarei, care stie a vorbi ca tiganii. El s-a uns cu funingine pe fata si s-a imbracat in treste — asa va trece pe la moara sa vada acolo-s inca, or[i] nu-s acolo. Daca n-or fi, apoi pe desara ne-om duce pe la cumatru-meu sasul, ca sa bem cu el cate-o fele de vin in sanatatea dumilor-sale.

S-auzi zgomot de guri intre feciori. Ei veneau razand, ducand ca-n triumf intre ei pe Nita-a Floarei care, descult, cu parul iesit prin caciula, cu coatele iesite prin tundra, cu genunchii iesiti prin cioareci, negru si slab ca dracu, cu ochii infundati in cap si cu caciula pe-o ureche, povestea in stil hodorogit si tiganesc ce isprava facuse la nanasu-sau cel bun: sasul. Dar cand fu aproape de noi, ochiul sau fulgera teribil, dar astfel ca numai noi il vazuram. Era masca razanda si comica a unui suflet plin de ura si razbunare, fata ironiza inima, surasul viclean or[i] prostateg ironiza cu starea sufletului sau. Feciorii se departara de langa noi si el, apropiindu-se, ne povesti incet tot ce aflase. Batranul zise feciorilor sa doarma de cu ziua de vor putea, caci la noapte o s-avem de lucru. Nita culegea de prin iarba niste laptuci, pe care le scurgea in gloante mari de mamaliga, pe care apoi le baga in traista.

Inserase de mult, feciorii dormise — numai eu ma primblam tacut, capul cuprins ca de-o turbare nestiuta, inima plina de-un pustiul cumplit, nemaisimtit. Mai aveam ceva pe pamant? El imi mai ramasese, si el se dusese asemenea. De-as [fi] avut frate si de mi-ar fi

murit, cine stie de ma durea mai mult. Nori cenusii umpluse cerul; creti si nestatornici, ei zburau prin aerul cel cald al noptii, si luna cu fata rosie contrasta cu cenusa cea lucie a norilor. Voinicii se sculau si se scuturau de somn; lancile lor vinete luceau in luna, tuguiatele lor caciuli le da un aspect eroic si sinistru.

— Hai, copii! zise tribunul batran, azi avem o cina minunata. Avem sa mancam carne de sas!

Ma-nfiorai auzind, si cu toate astea nu-mi puteam stapani o parere de bine. Nita mergea inainte prin intunecoasele carari de munte. Pasii sai, asemenea acelora a unei pantere, nu rasunau defel pe pietrisul si prundul cel marunt si lesne de rascolit al cailor. Un munte arunca celuilalt umbra lui, cerul gandea nouri, iar stancile — pocite schelete de piatra — suierau cuprinse de vant. Din cand in cand se rostogolea cate-o piatra, se desprindea cate-o bucata de stanca si vuia la vale-n jos. Coboram muntele si apucaram prin campie pana ajunseram la moara.

Moara era inchisa, do[a]r cainele dezlantuit urla la luna a pustiu. Vocea lui mortie si somnoroasa rasuna departe in aerul noptii. Nita facu un semn si toti ne tupilaram la pamant. El merse-ncet inspre caine si-aranca de departe gloantele de mamaliga, pe care cainele le prindea din aer si le inghitea cu aviditate. Dar in curand efectul laptucei incepu a influenta si el se zvarcolea gemand incet in nisipul de pe marginea raului. Nita ne facu semn si inaintaram. Pantecele cainelui se umflase ca o toba si el suferea cumplit. Unui fecior i se facu mila si-i infipse lancea-n inima. Ne apropiaram de moara. Incepuram a pocni in usa si auziram vocea sperziata a morarului:

— Care-i acolo?

— Eu mi-s, baciule, raspunse Nita cu vocea lui tiganita.

— Da ce vrei tu acu noaptea? zise el.

— Am sa-ti [dau] o veste rea, baciule; vin mocanii... ii vazui d-ici si-am venit sa-ti spun, ca sa fugi.

Auziram cum sasul urca scarile tusind si greoi, apoi veni langa usa. In momentul cand deschise, Nita ii infipse mana in gat, astfel incat sasul, pierzandu-si prezenta de spirit, scapase felinarul si cheia din mana, si ochii incepura a i se-nvarti in cap si fata sa-i invineteasca. L-ar fi gatuit desigur, daca batranul n-ar fi oprit. Ordonata sa-i puie calusi in gura si sa-l lege. Totul se facu in tacere, caci n-avuse timp nici sa strige. Ochii batranului tribun se aprinsese teribil si [se] invarteau cu infricosare in orbitele lor. Parea ca-i palidul si batranul demon al mortii. Argatii morii, care dormeau, nevasta morarului -toti fura legati.

— Dati drumul rotilor! striga acum batranul. Rotile incepura a se-nvarti si pietrele morii se-nvarteau durduind si macinandu-se pe ele insele. Vuietul cel cumplit al pietrelor goale, vajaitorul zgomot a[le] rotilor, ce faceau sa spumege apa ce le misca, moara, ce incepuse a se legana si trosni in toate incheieturile, intreceau tipetele cele slabe si infundate a celor legati. Vro cativa voinici se suira pe acoperamantul morii si incepura a da cu topoarele in el, zvarlind bucatile de sindrilitura in ap[a], in care s-acufundau s-apoi, iesind, inotau negre ca sufletele inecatilor. In pod era o butie cu pacura, care fu varsat[a] pe intreaga intinderea podului. Apoi se adusera cei legati si se legara tapan de grinzile groase care ramasese din acoperamantul devastat. Atunci li se descalusi la fiecare din cei legati gura.

— De ce ne-ai vandut? striga batranul, rece si teribil, uitandu-se cu fata unei furii de marmura in ochii morarului.

Sasul incremenise si amutise de spaima. Gura lui [nu] mai putea sa zica o vorba... nici de gratie, nici de ura, falcile i se-nfundase si tremurau, ochii turburi ca [a] unui nebun, limba balbaia fara sa poata modula. Spaima-l amutise. Femeia plangea amar, feciorii aruncau priviri rugatoare si sincere pe infricosatul demon al razbunarii.

— Dezlegati-i pe toti ceilalti si pe femeie si duceti-i la tarmuri, afara de morar — el ramane-aici.

Intr-un moment fura carati la tarm. Ne scoboram cu totii din pod si ne duseram la tarm. Un foc mare fu aprins in moment.

— Cine ne-a vandut? zise batranul crunt catra femeie.

— El! zise ea, vaitandu-se... barbatu-meu. Spusu-i-am eu sa nu s-amestece neci in rau, nici in bine. Nu... nu s-a putut. Ungurii i-au dat 200 de zloti buni, si pentru aceea el v-a vandut.

— Femeie, zise batranul, cu tine n-avem noi nimica, nici cu voi, feciori, zise el catra argati. Dezlegati pe muiere sa-si [ia] bani si lucruri si ce mai are prin moara.

— Incarcati pustile, mai! sa dam in sasii astia, zise Nita razand.

— Fara gloante, sopti unul altuia. Argatii fura dezlegati.

— Fugiti, ma! le zise Nita. Foc, copii! zise feciorilor nostri. Sasii fugeau de le-ajungeau picioarele la ceafa — pustile trasnira dar, fara gloante cum erau, nu facura decat a inmultii spaima celor ce fugeau. Femeia iesise, cu banii si cu lucruri ce avea mai scumpe, din moara si pleca plangand. Morarul incepuse a boci, legat de grinzile morii.

Batranul suci o funie de paie si, umpland-o cu pacura, o azvarli aprinsa de jos pe acoperisul morii. Intr-un moment podul cel uns cu pacura se aprinsese, morarul tipa teribil de intrecea urletul rotilor si durduitul pietrelor nefecate. Aci batranul tribun rase cu salbatacie — ideea satanica se-mplinea. Lua toporul si taie funiile ce legau moara de mal.

Moara incepu a se misca, a pluti aprinsa pe valuri.

— Si foc si-nec! striga batranul teribil, suit pe-o piatra si ridicand pumnul la ceruri; de-am facut rau, pe sufletul meu sa cada!

Aspect teribil. Urlau rotile, scrasneau pietrele, trosnea inflacarata moara, tipa cu salbatacie morarul in mormantul de jar. Intreaga moara parea un batran si bolnav balaur de foc care scormolea urland, cu aripile lui, valurile rosite de foc ale apei. Moara-nota repede, dusa si de-nvartitura rotii, si de repeziciunea apei. Dumbravile de pe maluri se-nroseau pe unde trecea palatul arzator si deschideau cararile lor de padure ochilor ce urmureau spectacolul... Norii cenusii ai cerului se rosise de foc, fumul cel greu si gros ce-l lasa in urma moara ce fugea ne-neca rasuflarea.

— Am sfarsit, copii! zise batranul, oftand greu si adanc si scoborandu-se de pe piatra pe care se suise. Hai inspre munte!

Nu voi uita niciodata acel spectacol unic in felul sau. Intre-acestea ungurii devenise nesuferiti. Banuiala si adeseori nici aceea era destul pentru ca cineva sa fie spanzurat or[i] impuscat. Moartea devenise starea cea normala, viata — starea cea anormala a omului. Ei pradau satele cele romanesti in modul cel mai barbar, omorau fara mizericordie femeile si copiii, pareau a se-ntrece care pe care in cruzime si-n grozavie. Ce era dar mai natural decat ca romanii, impinsi de razbunare, sa ceara dinte pentru dinte, ochi pentru ochi. Ungurii nu pusese-n scena pe-atata o revolutiune, pe cat un brigandagiu, o hotie ca sa zic privilegiata — si o hotie cu-atat mai scuzata, cu cat ea se exersa asupra unei natii de paria — asupra romanilor. Numai ca-si gasise oamenii! Dinte pentru dinte, ochi pentru ochi! Asta era si deviza lincerilor — si ei masurau cu masura cu care li se masurase lor. Romanii nu pradau, ei ucideau. Oamenii nu se numarau dupa ranguri, ci dupa capete, caci coasa nu stia diferenta intre capul cret si negru al magnatului si-ntre capul de caine al honvedului. Era teribil acest popor cand isi scutura lanturile lui de fier, teribil ca varga lui Dumnezeu. Si oare nu sunt toate popoarele asa? Blande si pacifice in timp de pace, fizionomia bonoma, ochii sinceri, statura aplecata de sarcina cea grea a vietii. Dar vezi-le in revolutiune! Vezi profunditatea acelu suflet teribil care zacea sub masca bonomieii, vezi cum presupune, de nu stie, injuriile trecutului, vezi cum arunca lanturile mainilor sale in fata stapanilor fara de suflet. Si se tem stapanii fara de suflet si-si dau averile ca sa-si scape viata. Ci omul din popor nu vrea averile, geaba l-ai umplea cu aur, geaba l-ai imbraca in matase. Painea ce i-ai luat-o de la gura copilului i-ai cantari-o cu aur, lacrimile lui de venin si sudorile lui de sange i le-ai rascumpara cu surele margaritare ale Orientului; ci el nu vrea aurul si margaritarul tau, el vrea viata ta!

Si cine-ar gasi-o nedrept, cine rau? E o lege in natura care sa nu scuze? E o lege in natura care sa nu-ti dea drept cand tu ucizi pe cel ce ti-a biciuit secolii pe parintii tai, pe cel ce ti-a ars in foc pe strabunii tai, pe cel ce umple fantanile si raurile cu copilul sufletului tau? Legile care compun fundamentul eticii chiar te-ndreptatesc de-a cere cat ti s-a luat, de-a face cat ti s-a facut, pentru ca numai asa se poate restitui echilibrul, dreptul pe pamant. Dar virtutea ar cere sa nu-l ucizi. Nimeni nu- i obligat sa fie virtuos, fiecine sa fie drept — si cand

sentinta acelu drept nu gaseste carnefice, fa-te singur carneficele ei. Un om ucis, o litera necitita; un oras de ars, o pagina de-ntors — iata cartea de legi a revolutiunilor, a dreptatii lui D- zeu!

..... (Aici sunt mai multe pagini rupte din manuscrisul lui Toma. Or[i] ca le-a gasit de bine a le rumpe, or[i] ca vro mana streina caruia i le dedese el sa le citeasca a avut indiscretiunea de-a le gasi intr- atata de interesante incat sa le rumpa spre pastrare. In orice caz noua ne pare rau de-a nu fi in stare sa dam cont publicului despre ceea ce contineau acele pagini; ci vom continua cu urmarea de unde-o gasim si noi:) ...ca-l vazuse acasa. Ce era sa-i raspunda alta? Apoi deciziunea era luata de mai mult si aveam de gand a o implini fara chiar ca sa-mi vina o asemenea veste. Mos Terinte ii tot da: ca sa vin in sat la ei, ca sa ma fac popa. Scoate-or ei de la episcop carte ca sa ma popeasca, nu te teme. Revolutiunea se sfarsise si n-as fi avut de ce sa nu ma fac popa, ci natura mea nu suferea reverenda.

Putin dupa aceea era sa se declare pacea de restituita, cu toate ca noi, garde ale Carpatilor, nu ne dizolvasem inca. Intr-o zi imi da Terinte o oala, ca sa ma duc s- aduc apa de la o fantana in apropiere. Ziua era calda si alba, codrii erau verzi. Atunci ma cuprinse mai mare dor de duca. Ajuns la fantana, privii mult in fata apei din fundul fantanii, apoi lasai sa cada oala inaintu, iar eu apucaii spre munti la vale.

Satul nostru [era] mai tot ars, pustiu, si numai cainii satului urlau pe ici, pe colo de foame, or[i] rodeau cate-un schelet de vita moarta. Venii in bordei. Ma aruncaii in bratele batranului meu tata, care ma crezuse mort. Am stat mult cuprinsi astfel, tatal si fiul, ochii batranului meu se umpluse de lacrimi si nu vorbea nici un cuvnt, decat imi mangaia parul si fruntea si ma saruta plangand si mut de bucurie. O zi s-o noapte i-am tot povestit, dar el nu se satura de auzit... Cand il intrebai cum se purtase el in razmerita, el imi arata surazand cu viclenie o lance atarnata in cui.

— Apoi am facut si eu cat am putut, batranul de mine! Nu mai e maduva-n oase! zise el voios. I ! de-as fi fost si eu acu ca tine... numa-s batran, n-am ce-i face.

Si ma masura cu privirea lui fericita din crestet pan-in talpi, parca nu s-ar fi putut increde de-s eu, or[i] de nu-s eu.

Veni si Finita. Era logodita c-un fecior nalt si frumos. Ii pomenii de nunta si se rosi pana dupa urechi. Dar... stiam eu ca-i place.

Pacea era deplina in tara. Finita se marita si eu ii fusei nun mare — in fine, am stat ce-am stat acasa, pana ce-ntr-o zi ma pomenii cu tata mort. Adormise de batranete, ci pentru totdeauna. L-am pus in mormant alaturi cu mama, am asezat o cruce de lemn la capul lui si-am incu[nu]nat-o cu busuioc. Finita, biata copila, isi stergea lacrimile cu sortul si-mi promise de-a pune flori pe mormintele lor si de-a [a]prinde cate-o lumina la zile mari, de sufletul celor [mor]ti. Intristarea-mi intrase-n inima, intristarea si pustiul.